

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС
ЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО
ЗАТРИМАННЯ ПІДРОЗДІЛАМИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ**

Науково-практичні рекомендації

Колектив авторів

Дніпро
2023

УДК 351.74:342.95

Д 55

*Рекомендовано до друку Науковою радою
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ (протокол № 10 від 15.06.2023)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

доктор юридичних наук, професор **Роман МИРОНЮК** – професор кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

доктор юридичних наук, професор **Віталій ЗАВГОРОДНІЙ** – інспектор-черговий відділення поліції № 1 Прилуцького районного відділу поліції Головного управління Національної поліції в Чернігівській області, майор поліції.

Д-55 Дотримання прав людини під час застосування адміністративного затримання підрозділами Національної поліції: наук.-практ. рекомендації / О. В. Бочковий, І. С. Дрок, Б. О. Логвиненко та ін. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 100 с.

ISBN 978-617-8035-54-9

Науково-практичні рекомендації містять аналіз ситуації в Україні з дотримання прав людини під час застосування адміністративного затримання співробітниками Національної поліції. Висвітлені положення нормативно-правових актів щодо дотримання прав людини під час застосування адміністративного затримання співробітниками Національної поліції. Надана загальна характеристика реалізації права на свободу та особисту недоторканність людини в діяльності Національної поліції, дотримання органами та підрозділами Національної поліції права людини на захист; забезпечення поліцейськими права людини на охорону здоров'я та медичну допомогу; умови тримання затриманих осіб у кімнатах для затриманих і доставлених чергової частини територіальних органів Національної поліції; додержання принципу недискримінації під час застосування адміністративного затримання поліцейськими; дотримання прав дитини поліцейськими під час застосування адміністративного затримання.

Призначені для працівників Національної поліції, юристів, науковців, здобувачів вищої освіти закладів вищої освіти юридичного спрямування та всіх, хто цікавиться визначеною проблематикою.

ISBN 978-617-8035-54-9

© Автори, 2023

© ДДУВС, 2023

ЗМІСТ

Автори	4
Перелік умовних скорочень	4
Передмова.....	5
Розділ 1. Реалізація права на свободу та особисту недоторканність людини в діяльності Національної поліції	7
Розділ 2. Дотримання органами та підрозділами Національної поліції права людини на захист	27
Розділ 3. Забезпечення поліцейськими права людини на охорону здоров'я та медичну допомогу	37
Розділ 4. Умови тримання затриманих осіб в кімнатах для затриманих та доставлених чергової частини територіальних органів Національної поліції	63
Розділ 5. Додержання принципу недискримінації під час застосування адміністративного затримання поліцейськими.....	80
Розділ 6. Дотримання прав дитини поліцейськими під час застосування адміністративного затримання	91
Список використаних джерел	94

АВТОРИ:

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник **Олексій БОЧКОВИЙ** – інспектор відділу службових розслідувань управління головної інспекції ГУНП в Рівненській області;

кандидат юридичних наук, доцент **Ірина ДРОК** – старший науковий співробітник навчально-наукової лабораторії з дослідження проблем превентивної діяльності факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

доктор юридичних наук, професор **Борис ЛОГВИНЕНКО** – професор кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

кандидат юридичних наук, доцент **Вікторія РУФАНОВА** – слідчий-криміналіст відділу розслідування злочинів, скоєних проти життя та здоров'я особи СУ ГУНП в Дніпропетровській області;

кандидат юридичних наук, член-кореспондент Національної академії наук вищої освіти України **Микола САМБОР** – начальник сектора моніторингу Прилуцького відділу поліції Головного управління Національної поліції в Чернігівській області;

доктор юридичних наук, доцент **Наталія УВАРОВА** – професор кафедри цивільного права та процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ГУНП – Головне управління Національної поліції

КК України – Кримінальний кодекс України

КЗ – кімната для затриманих осіб

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

МВС України – Міністерство внутрішніх справ України

п. – пункт

ст. – стаття

ТВП – територіальний (відокремлений) підрозділ поліції ГУНП

ч. – частина

ПЕРЕДМОВА

Права і свободи людини є вічним джерелом, звідки людство черпає нові можливості, здобуває матеріали для фундаменту цінностей. Однак, права і свободи потребують захисту, перш за все держави та від впливу держави, коли апарат останньої, використовуючи власний адміністративний розсуд та дискрецію повноважень прагне зазіхнути на громадянське суспільство, встановлюючи обмеження використання та здійснення прав і свобод, ще гірше – коли прагне позбавити людину її природи, що виявляється у відповідних правах і свободах.

Одним із фундаментальних прав і свобод людини є право на свободу та особисту недоторканність. Натепер у національному та міжнародному праві сформульовані ключові аспекти використання та здійснення цього права, а також визначено вичерпний перелік підстав, за наявності яких таке право може бути тимчасово обмеженим. Такий перелік не підлягає розширювальному тлумаченню. Однак, сучасний стан справ ініціює нові погляди на такі підстави. Одним із підстав, що тимчасово обмежує право на свободу та особисту недоторканність є адміністративне затримання.

Правова система України, попри всі виклики сьогодення, продовжує розвиватися і вдосконалюватися на основі фундаментальних принципів права – верховенства права, дотримання прав і свобод людини, справедливості, рівності, а також сучасних тенденцій глобалізації, впровадження у правову систему позитивних здобутків практики правозастосування, із урахуванням принципу континуїтету правових традицій та одночасним відходженням від впливу радянщини на правову систему суверенної, незалежної, демократичної, правової та соціальної країни. Творення правової системи нової держави – річ не проста, яка, звісно, не може відбутися одномоментно, а тому і зародження та розбудова галузей національного права і законодавства відбувається поступово, враховуючи сучасні та перспективні інтереси суспільства у врегулюванні тих чи інших суспільних відносин за допомогою права, а також завдяки глобалізаційним процесам, які відбуваються в суспільстві. Значною мірою не лише за кількісними показниками, а й якісними, пов'язаними із використанням, здійсненням прав, свобод та інтересів людини, створення умов для їх реалізації, охорони та захисту прав, свобод та інтересів людини є сфера суспільних відносин, що пов'язується із відносинами між людиною та органами

публічної адміністрації, що є предметом регулювання нормами адміністративного права і законодавства. У згаданій сфері значний сегмент пов'язаний з адміністративно-деліктними відносинами, відносинами, у яких вчиняються адміністративні правопорушення, визначаються міри державного примусу щодо осіб, які їх вчинили, розглядаються особливості застосування такого примусу, а також вирішуються способи відновлення прав і свобод людини¹.

Враховуючи вищевикладене та важливість безумовного дотримання прав та свобод людини, державні органи, на які покладено обов'язок правозастосування в частині виконання завдань, пов'язаних із тимчасовим обмеженням прав громадян, мають не лише бездоганно слідувати правовим нормам, а й удосконалювати свою діяльність, актуалізуючи під динамічний розвиток суспільства свої знання та вміння для забезпечення дотримання прав та свобод громадян. Для реалізації викладеного є необхідність у розробці науково-практичних рекомендацій, метою яких є акумулювання знань та вмінь, їх узагальнення та подальше розповсюдження серед практичних підрозділів Національної поліції для підвищення ефективності їх діяльності, забезпечуючи при цьому дотримання прав та свобод громадян.

Для виконання вказаних вище завдань та на замовлення Департаменту моніторингу дотримання прав людини МВС України (лист № 24892/37-202 від 30.08.2022), що передбачено п. 2.12 Плану проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ на 2023 рік; п. 2.1.2 Плану роботи навчально-наукової лабораторії з дослідження проблем превентивної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, підготовлено науково-практичні рекомендації «Дотримання прав людини під час застосування адміністративного затримання підрозділами Національної поліції», що стануть у нагоді як практикам так і науковцям.

¹ Самбор М. А. Недотримання процесуальної форми адміністративно-деліктного провадження та порушення гарантій прав і свобод людини: шляхи усунення порушень та прогалин законодавства. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2022. № 4 (100). С. 186-206.

Розділ 1
РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА СВОБОДУ
ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ ЛЮДИНИ
В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

1.1. Право на свободу та особисту недоторканність: сучасне праворозуміння

Право на свободу та особисту недоторканність, без перебільшення, має неабиякі дослідження його розуміння, сутності, форми, змісту. Вочевидь, пов'язано це з тим, що вказане поняття є логічним симбіозом права і свободи, що визначає місце людини у суспільстві та відносинах між людьми та людини з органами публічної адміністрації, у тому числі органами державної влади.

Україна, як демократична, соціальна, правова держава, обрала за курс свого прогресивного розвитку – людину, творця не лише суверенної та незалежної держави України, а й найвищу соціальну цінність, задекларувавши це у конституційній нормі, сформульованій у ст. 3 Конституції України.

Така людиноцентристська спрямованість Конституції дає підстави стверджувати, що вихідними, визначальними для конституційного права (і права у цілому – додано нами М.С.) є людина та відносини, пов'язані з гарантуванням її прав і свобод².

Право на свободу мирних зібрань із точки зору лінгвістики і юридичної техніки фокусує у собі дві складові: свободу і право, як невід'ємні і нерозривні елементи єдиного цілого.

Свобода як категорія права є одним зі способів прояву свободи як буттєвої (онтологічної) характеристики існування людини і полягає у прагненні індивіда не тільки віднайти зв'язок і здійснення світу в собі, але й забезпечити співпадіння зі світом, іншими людьми³. Свобода як форма творчої самореалізації особистості – це формально-змістова категорія сучасного права України, що базується на динамічній єдності

² Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М. І. Козюбри./ Ю. Г. Барабаш, О. М. Бориславська, В. М. Венгер, М. І. Козюбра, А. А. Мелешевич. К. : Ваіте, 2021. С. 52.

³ Донченко О. П. Свобода як категорія права: автореф. дис... канд. юрид. наук за спец. 12.00.12 – філософія права. Одеса, 2010. С. 4.

природно-правових і позитивістських засад⁴. Свобода – це основна особистісно-соціальна умова кримінальноправової відповідальності, юридичною підставою якої є склад злочину, а фактичною – вчинення в реальній дійсності суспільно небезпечного діяння. У такому разі кримінальна відповідальність спроможна виступати засобом впливу на свідомість і волю людей, тим самим визначаючи міру їх свободи у майбутньому. Відповідальність є невід’ємною властивістю свободи, а вина є одним із виражень відповідальності. Немає вини – немає злочину. Немає вільного вибору – індивід втрачає свою людську сутність. Без свободи немає повноцінної людини, але справжня свобода має межі – вона відповідальна⁵.

У сучасних умовах право виступає єдиною можливою формою фактичної реалізації такої загальнолюдської одвічної цінності, як свобода, знехтування якою призведе до втрати правом його власної цінності та відповідно – до знецінення права. Слід зазначити, що такий підхід суперечить концепції юридичного позитивізму, представники якого вважають, що неприпустимо визначати цінність права через його зв’язок із зазначеною тріадою природно-правових цінностей, задовольняючись лише такими характеристиками права, як загальнообов’язковість, нормативність, формальна визначеність тощо. Очевидно, що право та свобода не можуть бути цілком тотожними хоча б тому, що вони вживаються одночасно в такій формулі, як «права та свободи людини і громадянина»⁶.

Легального визначення поняття «свобода» у національному законодавстві, на жаль, або на щастя – немає. Переконані, що формально юридично окреслити природу людини неможливо і недоцільно, оскільки це викреслить зазначену категорію з її філософського лона, де остання зароджувалася і розвивалася. Хоча, подекуди, поняття свобода ототожнюється з правом, наприклад, свобода пересування – це право громадянина України, а також іноземця та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають в Україні, вільно та безперешкодно за своїм бажанням переміщатися по території України у будь-якому напрямку, у будь-який спосіб, у будь-який час, за винятком обмежень, які

⁴ Там само. С. 12.

⁵ Там само. С. 13.

⁶ Герман К. Ю. Розвиток Ідеї свободи у філософських та правових дослідженнях. *Право та інновації*. 2015. № 3 (11). С. 118.

встановлюються законом⁷ (п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні»).

Свобода – це не лише людська якість та поняття, що відображає буття людини, зокрема її соціальну складову. Свобода – це вибір, який незалежний від людини, умов та обставин, однак, на який (вибір) усі зазначені фактори можуть впливати (а можуть і не впливати, і це теж, вибір, як елемент свободи).

Правові норми є нормами волі, але волі юридично визнаної, вираженої (оформленої) державою у вигляді законів та інших правових актів. Закони – це позитивні, зрозумілі загальні норми, у яких свобода набуває безособового, теоретичного, незалежного від свавілля окремого індивіда існування. Звід законів є окресленням свободи. Як бачимо, основний зміст юридичної свободи – це захистити індивіда від зовнішнього свавілля як із боку влади, так і з боку оточуючих співгромадян. У цьому полягає основна цінність і корисність права для особистості. У праві свобода отримує необхідну опору і гаранта, а особистість – можливість задоволення свого інтересу. Без права, поза правом свобода могла б виявитися порожнім звуком, залишитися нереалізованою і незахищеною. Саме в цій якості право насамперед необхідно людині, а не в якості інструмента владарювання та примусу⁸.

Свобода не може зводитися до встановлення певних меж, оскільки, на наше переконання, це порушує сутнісний зміст самої свободи.

Конституційний Суд України дійшов висновку, що свобода (вільність) людини а ргіорі є визначальною та пріоритетною для шанування державою загалом, органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими суб'єктами. Конституційний Суд України керується тим, що конституційна презумпція людської свободи обумовлює доконечність потреби обґрунтування будь-якого істотного її обмеження з боку держави (абзаци перший – п'ятий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 22 червня 2022 року № 5-р(П)/2022 у справі за конституційною скаргою Абрамовича Олексія Володимировича щодо відповідності Конституції

⁷ Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11 грудня 2003 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15#Text> (дата звернення: 22.05.2023).

⁸ Смілик А.С. Гносеологічний вимір свободи та відповідальності як категорій права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право. 2016. Випуск 37. Том 3. С. 138-139.*

України (конституційності) пункту 2 частини другої статті 40 Житлового кодексу України (щодо дискримінації у реалізації права на житло)⁹.

Зміст свободи слід черпати у сутності людини та її єства. Вся історія людства засвідчує невинний рух людства до свободи, свободи від неволі, свободи ідеологічної, політичної, релігійної, свободи, думки і слова, свобода розвитку і освіти, свобода творчості і праці тощо. Наголошувати на тому, що вказаний ряд є невичерпним, недоцільно, оскільки озвучена ознака свободи відображена у конституційній нормі (ст. 22 Конституції України, де визнається, що права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними).

Конституційне право людини на особисту недоторканність – це історично обумовлена, що має міжнародно-правовий характер, гарантована державою та закріплена нормами Конституції України і деталізована в поточному законодавстві природна можливість кожного (людини і громадянина) діяти чи утримуватися від дій з власної волі, не порушувати при цьому прав і свобод інших людей та користуватися особистою недоторканністю, тобто не бути безпідставно затриманим, заарештованим чи триматися під вартою у кримінальному, адміністративному (матеріальному і процесуальному) та оперативно-розшуковому напрямках діяльності та претендувати на відшкодування збитків при порушенні права¹⁰.

Під поняттям «особиста недоторканність» слід розуміти сукупність таких складових, як недоторканність тілесна (фізична), що передбачає, в тому числі, і неможливість обмеження свободи, та недоторканність життя, в розумінні життя як соціального існування людини як особистості (окремі його складові)¹¹.

Поруч із природним правом на особисту недоторканність людини згадують поняття «воля». Ці два поняття є схожими, але все ж означають різні відносини. Поняття недоторканності особи є поняття більш широке і повне, поняття ж волі охоплює більш вузький спектр прав людини. Під

⁹ Рішення Конституційного Суду України (другий сенат) у справі № 3-39/2021(86/21) за конституційною скаргою Абрамовича Олексія Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 2 частини другої статті 40 Житлового кодексу України (щодо дискримінації у реалізації права на житло) від 22 червня 2022 року № 5-р(II)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-22#Text> (дата звернення: 22.05.2023).

¹⁰ Олійник В. С. Конституційне право людини на особисту недоторканність і його забезпечення органами внутрішніх справ України: автореф. дис... канд. юрид. наук за спец. 12.00.02 – конституційне право. Київ, 2006. С. 4.

¹¹ Лісніча Т. В. Захист особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи (право на життя, здоров'я, свободу та особисту недоторканність): автореф. дис... канд. юрид. наук за спец. 12.00.03 – цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Харків, 2007. С. 8.

недоторканістю у її широкому розумінні визначають безумовне право особи на захищеність від будь-якого посягання чи впливу від будь-кого. При цьому розрізняють: – недоторканість тілесну (фізичну); – недоторканість статеву (фізичну й психологічну); – недоторканість суто психологічну. Під тілесною недоторканістю зазвичай розуміється що особі, без її на те згоди, не можна заподіювати тілесні ушкодження, застосовувати тортури і мордування, наносити удари, побої, іншим способом завдавати фізичного болю та застосовувати силу (окрім випадків перебування інших осіб у стані необхідної оборони, затримання злочинця чи крайньої необхідності). Наприклад, якщо травми отримає супротивник на боксерському ринзі чи футболіст на полі, то справа одна. А ці самі дії до особи, скажемо на вулиці чи вдома, справа інша. Також не можна заражати особу венеричними та іншими заразними захворюваннями, вводити в її організм наркотичні засоби, психотропні речовини, лікарські та інші засоби, що викликають одурманювання. Тілесна недоторканність також охоплює такі відносини, що без згоди особи, заборонено втручання чи вплив за допомогою медичної діагностики, профілактики, лікування, стерилізації, штучного переривання вагітності, не допускаються біомедичні експерименти (досліди), несанкціонований особою забір донорської крові, органів та інших анатомічних матеріалів. Під статевою недоторканістю розуміємо відносини, коли особа, яка досягла статевої зрілості, захищена від посягання на її право самостійно вирішувати питання про своє статеве життя, а також захищеність особи, яка не досягла статевої зрілості, від статевого впливу та відповідного впливу, а особа, яка не досягла шістнадцятирічного віку захищена від розпутного впливу та розпутних дій. На сучасному періоді розвитку суспільства постає питання щодо віднесення до статевої недоторканості захищеність особи від незаконних зміни (корекції) статевої належності, а також штучного запліднення та імплантації ембріона. Складним питанням у сенсі статевої недоторканості є проблема примусової стерилізації у вигляді покарання за кримінальні злочини. Наприклад, відповідний закон про хімічну кастрацію за певні злочини був прийнятий у сусідній демократичній Польщі у 2009 році. У тому чи іншому вигляді така практика існує в Чехії та деяких скандинавських країнах. Як незаконна практика (де-факто) доволі широко існує в Китаї в якості виконання законів про контроль народжуваності. Психологічна недоторканість особи визначає захищеність її від погроз на власну адресу, залякування, шантажування її та інших способів стороннього впливу, придушення власного волевиявлення. Під психологічною недоторканістю слід так само розуміти захищеність особи від різноманітних видів впливу на її

підсвідомість, коли особа без згоди та відома може бути спрямована (як кажуть в народі – «закодована») на виконання протиправних, аморальних або інших (не обов'язково негативних) дій, які вона у звичайному стані не бажала б і не мала б вчинювати. Право на свободу, також передбачене ч. 1 статті, треба розуміти як право не бути свавільно (незаконно) позбавленим волі, а також право бути звільненим у визначений строк в разі затримання, арешту або позбавлення волі, які відбувалися на законних підставах. Це право перш за все передбачає, що будь-які інші особи, зокрема службові, особливо працівники судової системи і правоохоронних органів, зобов'язані не порушувати фізичне право особи знаходитися в певний час у певному місці. Це право може обмежуватись виключно на підставах і в порядку, визначених законом і тільки за рішенням суду. Порушення зазначеного права може проявляється зазвичай у затриманні особи в місці, де вона взагалі не бажає або більше не бажає перебувати (тобто обмеження волі) або в приміщенні її в місці, яке вона не має змоги вільно залишити, хоча бажає цього (тобто позбавлення волі). Зазвичай такими місцями можуть бути як приміщення (кімната, камера, погріб тощо) чи комплекси приміщень (місце позбавлення волі, психіатрична лікарня, виробничі приміщення, які не використовуються за призначенням), так і інші місця (дах багатоповерхового будинку, транспортний засіб) чи окремі місцевості (скала, острів, ділянка місцевості). У таких випадках особа може бути арештованою, засудженою, під слідством, хворою, під впливом алкоголю чи хімічних речовин (у разі законних дій інших осіб); навпаки, може бути потерпілою, наприклад заручником, небажаним свідком (якщо це дії незаконні). Зазначені дії (затримання, поміщення) на практиці можуть здійснюватися шляхом застосування насильства (фізичного чи психічного) або без нього (шляхом обману, зловживання довір'ям, відібрання засобів пересування чи інших необхідних засобів)¹².

Задля всебічного і повного дослідження та на його основі формування не лише змісту відповідної дефініції, а й сучасного розуміння права на свободу та особисту недоторканність необхідно актуалізувати знання про позитивні і негативні права.

Негативні права досить часто формулюють у формі свобод, що не потребують активного втручання держави для їхньої реалізації. До таких прав належать громадянські права: на свободу слова, віросповідання, пересування, об'єднання, мирні зібрання. До них зараховують також право на життя, особисту недоторканність тощо. Втручання держави в ці

¹² Конституція України. Науково-практичний коментар [текст] Станом на 20 травня 2018 р. / [Я. О.Берназюк, А. Г.Бірюкова, Ю. О.Буглак та ін.]; за заг. ред. Чижмарь К. І. та Лавриновича О.В. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2018. С. 69-71.

сфери має бути мінімальним, оскільки намагання детально врегулювати реалізацію зазначених прав нерідко спричинює, як свідчить практика, їхнє обмеження й визначення певних меж здійснення. Основне завдання держави – забезпечити їх юридичними гарантіями захисту. Позитивні права, навпаки, потребують активних дій із боку держави. До них належать права другого покоління, зокрема соціально-економічні права. Ця група прав передбачає цілеспрямовану діяльність держави щодо створення не тільки юридичних гарантій захисту, а й матеріальних передумов їхньої реалізації. Наразі їх реалізація неможлива без відповідної забезпечувальної діяльності з боку державних інституцій. Звідси виникла доктрина позитивних зобов'язань держави, яку згодом почали поширювати й на громадянські права. Отже, класичну ліберальну ідею про те, що негативним правам кореспондує негативний обов'язок держави не заважати їхній реалізації, доповнюють позитивним обов'язком держави щодо їхньої належної реалізації та захисту. Позитивні зобов'язання держави полягають у вимозі до національних органів влади застосувати потрібні засоби захисту прав людини. Наприклад, захистити життя особи в разі нападу на неї або ж реалізація права на справедливий судовий захист потребує від держави створення надійної незалежної судової системи¹³.

Право на свободу мирних зібрань слід сприймати у якості певної оболонки, що визначає межі поведінки особистості. Такі межі визначаються свободою поведінки і вибору такої поведінки самої людини з одного боку, а з іншого – аналогічною свободою інших людей та власне межею, яку проводить унікальне соціальне утворення – держава.

Ураховуючи сказане, переконані, що право на свободу та особисту недоторканність:

- 1) визначає свободу поведінки особи, як оболонка з середини;
- 2) є межею державного втручання у недоторканність особистості (запропоновано нами – М.С).

По суті, це два боки оболонки, яка з одного боку – визначає межі волі особи, а з іншого – межа втручання держави у свободи особистості. Водночас слід розуміти, що перша оболонка є значно більшою за об'ємом і є дотичною та перетинається з оболонками свободи інших людей. Друга оболонка, яка визначає крайню межу втручання держави у свободу особистості, є значно меншою за об'ємом, а відтак радіусом, оскільки залишає ту частку свободи, до якої за жодних обставин держава не може втручатися (зауважено нами – М.С.).

¹³ Конституційне право: підручник / [Ю. Г. Барабаш, О. М. Бориславська, В. М. Венгер, М. І. Козюбра, А. А. Мелешевич]; за заг. ред. М. І. Козюбри. К. : Ваіте, 2021. С.166–167.

Конституційна норма, розміщена у ст. 29 Конституції України, змушує дослідників до необґрунтованого перенесення центру ваги у уваги з норми, яка міститься у частині першій цієї статті на інші, тим самим, на нашу думку, зводячи право на свободу та особисту недоторканність до правових механізмів обмеження здійснення цього права чи позбавлення особи використовувати це право. Очевидно, що такий стан справ обумовлюється певними історичними обставинами, тим мілітаристським способом організації суспільних відносин, який був притаманний періодові радянщини в Україні. Указаного підходу слід позбавлятися та формувати власне національне бачення права на свободу та особисту недоторканність, у фокусі якого знаходитиметься саме свобода особистості, а недоторканність стане похідним елементом свободи, засобом забезпечення цієї свободи.

Власне, право на свободу та особисту недоторканність – це особисте немайнове право людини, що забезпечує природне існування людини. Право на свободу, як волю і вибір, а також «перша» конституційна норма, що визнає, проголошує і фіксує свободу особистості, свободу, яка звернена від особистості до середовища, перш за все соціального, зазначена свобода є фундаментом розвитку інших свобод, які будуть похідними. Від якісного обґрунтування змісту свободи інші свободи особи матимуть міцне підґрунтя для їх подальшого прогресивно-демократичного розвитку.

За способом виникнення право на свободу та особисту недоторканність належить до природжених особистих немайнових прав¹⁴. Визнання людського єства, як джерела походження права на свободу та особисту недоторканність, підкреслює важливість цього права перш за все для сучасної людини, а крізь призму людиноцентризму – відображає значення права на свободу та особисту недоторканність для держави та розбудови громадянського суспільства. Чим менше буде нарікань із боку осіб, які вважають, що їх право на свободу та особисту недоторканність порушене, тим демократичнішим буде суспільство і відкритішим для людини – держава у особі її апарату.

Очевидно, що досягнення зазначених вершин і ідеалів можливо крізь призму права, зокрема закону, як унікальних регуляторів суспільних відносин та засобу, який здатен ввести сваволю держави у межі, перетворивши її на волю народу, яка реалізується через демократичні процедури.

¹⁴ Цивільне право України: Підручник: У 2 т/ [В. І. Борисова (кер. авт.кол.), Л. М. Баранова, І. В. Жилінкова та ін.]; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасиво-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. К. : Юрінком Інтер, 2007. Т. 1. С. 201.

1.2. Позитивістські засади права на свободу та особисту недоторканність

У конституційній нормі ст. 8 Конституції України сформульовано ієрархію нормативно-правових актів України відповідно до якої, конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй¹⁵.

Правовою основою діяльності Національної поліції України, зокрема центрального органу управління поліцією, її територіальних та міжрегіональних органів, утворених як юридичні особи публічного права, структурних підрозділів зазначених органів, поліцейських є Конституція України, міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Закон України «Про Національну поліцію» інші закони України, акти Президента України та постанови Верховної Ради України, прийняті відповідно до Конституції та законів України, акти Кабінету Міністрів України, а також видані відповідно до них акти Міністерства внутрішніх справ України, інші нормативно-правові акти, зазначається у ст. 3 Закону України «Про Національну поліцію»¹⁶.

Закон України «Про міжнародні договори України» встановлює порядок укладення, виконання та припинення дії міжнародних договорів України з метою належного забезпечення національних інтересів, здійснення цілей, завдань і принципів зовнішньої політики України, закріплених у Конституції України та законодавстві України¹⁷. Відповідно до ст. 8 Закону України «Про міжнародні договори України» згода України на обов'язковість для неї міжнародного договору може надаватися шляхом підписання, ратифікації, затвердження, прийняття договору, приєднання до договору. Ратифікація міжнародних договорів України здійснюється шляхом прийняття закону про ратифікацію, невід'ємною частиною якого є текст міжнародного договору (ч. 1 ст. 9 Закону України «Про міжнародні договори України»). Затвердженню підлягають міжнародні договори України, які не потребують ратифікації,

¹⁵ Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-вр#Text> (дата звернення: 19.04.2023).

¹⁶ Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 19.04.2023).

¹⁷ Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text> (дата звернення: 19.04.2023).

якщо такі договори передбачають вимогу щодо їх затвердження або встановлюють інші правила, ніж ті, що містяться в актах Президента України або Кабінету Міністрів України. Затвердження міжнародних договорів України здійснюється Президентом України у формі указу або Кабінетом Міністрів України у формі постанови (ст. 12 Закону України «Про міжнародні договори України»). нормою ст. 16 Закону України «Про міжнародні договори України» встановлено, що міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, інші органи державної влади, до відання яких віднесені питання, що регулюються міжнародними договорами України, забезпечують дотримання і виконання зобов'язань, взятих за міжнародними договорами України, стежать за здійсненням прав, які випливають з таких договорів для України, і за виконанням іншими сторонами міжнародних договорів України їхніх зобов'язань.

Конституція України, як системоутворюючий елемент національної правової системи України та засіб і спосіб поєднання національної правової системи із нормами міжнародного права, зафіксувала найважливіші (хоча стосовно прав, свобод та інтересів людини, навряд чи можна застосовувати поняття співмірності, як важливіші чи менш важливі, оскільки всі права важливі. Однак, за певних умов баланс пріоритетності може змінюватися) права і свободи людини та громадянина. У згаданому переліку конституційних, тобто таких прав, свобод та інтересів, що знайшли відображення у Конституції України є право на свободу та особисту недоторканність, якому безпосередньо присвячені норми ст. 29 Конституції України.

Аналіз конституційної норми, а також норм міжнародних договорів, учасником яких є Україна, вказує на те, що світовою спільною та Україною, як незалежною, демократичною і правовою державою визнано право людини на свободу та особисту недоторканність. Означальний займенник «кожний», який вказує на узагальнену ознаку суб'єкта носія цього права, підкреслює ту обставину, що право на свободу та особисту недоторканність належить саме фізичній особі – людині як учасникові цивільних відносин (ст. 24 ЦК України). Вказане спонукає до з'ясування змісту права на свободу та особисту недоторканність, що пропонується у межах цивілістичної теорії.

Національне галузеве законодавство розширює, уточнює і доповнює зміст права на свободу мирних зібрань, що сформульоване у Конституції України та міжнародних правових актах. Свідомі з того, що людина у переважній своїй більшості вступає саме у відносини, що належать до таких суспільних відносин, що урегульовуються нормами

цивільного права. Тому саме Цивільний кодекс України¹⁸ (далі – ЦК України), має найбільш повно розкривати зміст поняття права на свободу та особисту недоторканність.

Як бачимо, право на свободу та особисту недоторканність є одним із фундаментальних, захист якого визнається як на міжнародному рівні, так і знаходить закріплення у національному законодавстві.

Особа має право вчиняти всі не заборонені законом дії, які спрямовані на реалізацію цього особистого немайнового права. Однак право на свободу не слід розглядати як закріплену законом вседозволеність. Воно має передбачені законом межі, оскільки неконтрольована свобода людини може перерости у свавілля. Право на свободу в окремих випадках може бути обмеженим на законних підставах. Такою підставою, зокрема, може вважатися затримання фізичної особи, її арешт чи тримання під вартою за умови, що вони вчинені на підставах та в порядку, що передбачені чинним законодавством. Обмежує право на свободу також і примусова госпіталізація фізичної особи до психіатричного закладу (ст.ст. 14, 17 Закону України «Про психіатричну допомогу»), примусове стаціонарне лікування осіб, які хворі на особливо небезпечні інфекційні хвороби (ст. 28 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення») тощо. Гарантіями реалізації права на свободу законодавець визнає заборону будь яких форм фізичного чи психічного тиску на фізичну особу, втягування її до вживання спиртних напоїв, наркотичних та психотропних засобів, вчинення інших дій, що порушують право на свободу. Однак законодавець не визначає виключного переліку тих дій, які можуть впливати на неправомірне обмеження права на свободу. Натомість він впроваджує заборону на вчинення дій, що порушують право на свободу, зокрема, забороняється тримання фізичної особи в неволі; безпідставне затримання особи, окрім випадків, коли затримання здійснено на підставах і в порядку, що встановлені законом, зокрема ст. 29 Конституції України та КПК України тощо; безпідставний арешт або тримання під вартою, окрім випадків, коли вони здійснені не інакше як за вмотивованим рішенням суду, а також на підставах та в порядку, що передбачені чинним законодавством. До того ж, у випадку нагальної необхідності запобігти злочинові чи його припинити тримання під вартою може застосовуватись і без попереднього вмотивованого рішення суду, але його обґрунтованість протягом 72 годин повинна бути перевірена судом

¹⁸ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 19.05.2023).

(ст. 29 Конституції України); інші випадки, які безпідставно порушують право особи на свободу¹⁹.

Упевнені у тому, що свобода особи є джерелом основ правового порядку в Україні який ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством (ч. 1 ст. 19 Конституції України).

Практика нормативно-правового регулювання, а також судово-конституційна доктрина імплементують ключові, визначені у міжнародному праві, підстави обмеження права на свободу мирних зібрань:

- 1) відповідності вимогам верховенства права;
- 2) потрібності, доцільності та пропорційності у демократичному суспільстві;
- 3) передбачуваності та очікуваності;
- 4) легітимності.

Слід усвідомлювати, що метою обмеження права на свободу та особисту недоторканність мають бути фундаментальні громадянські цінності, зокрема право на честь та гідність, що не підлягає жодним обмеженням, право на життя, здоров'я (права і свободи людини), моральність особистості та суспільства, публічних (громадський) порядок, національна безпека.

1.3. Особливості діяльності поліцейських, пов'язані із обмеженням права на свободу та особисту недоторканність

Поліцейські у свої повноваження реалізують у двох основних напрямках діяльності:

- 1) **екстравертна діяльність**, що орієнтована на взаємодію з особою, суспільством, іншими соціальними інститутами;
- 2) **інтровертна діяльність** – діяльність орієнтована у внутрішню систему Національної поліції, спрямована на організацію роботи цього центрального органу виконавчої влади, його територіальних та міжрегіональних підрозділів.

Саме ці два напрямки обумовлюють інші види діяльності та особливості їх правового регулювання, використання та реалізації заходів, що прямо, безпосередньо, дотично чи опосередковано впливають на право на свободу та особисту недоторканність людини у

¹⁹ Цивільне право України: підручник [Текст] : в 2 т. Т. 1 / [С. П. Рабінович, Г. Б. Яновицька, В. О. Кучер та ін.]; за ред. Г. Б. Яновицької, В. О. Кучера. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. С. 283–284.

цілому, або окремих учасників відповідних суспільних відносин, урегульованих нормами чинного законодавства України.

Екстравертну діяльність Національної поліції, що так чи інакше пов'язана із правом на свободу та особисту недоторканність, а точніше обмеженням цього права є:

- 1) *кримінально-процесуальна діяльність;*
- 2) *адміністративно-деліктна діяльність;*
- 3) *адміністративна діяльність.*

У рамках **кримінально-процесуальної діяльності** слід розмежовувати:

- 1) *затримання особи, як тимчасовий запобіжний захід;*
- 2) *затримання з метою приводу;*
- 3) *застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою;*
- 4) *застосування запобіжного заходу у виді домашнього арешту;*
- 5) *затримання з метою приводу;*
- 6) *особиста порука;*
- 7) *особисте зобов'язання.*

Застосування таких запобіжних заходів, що обмежують право особи на свободу та особисту недоторканність передбачає наявність відповідних правових підстав.

Забезпечення здійснення фізичною особою особистих немайнових прав може відбуватися двома шляхами, насамперед – шляхом накладення заборон щодо порушення органами державної влади, органами АРК та органами місцевого самоврядування тих чи інших особистих немайнових прав фізичних осіб, а також і шляхом покладення на зазначені органи обов'язку здійснювати відповідні діяння, що спрямовані на допомогу фізичним особам у здійсненні та захисті особистих немайнових прав²⁰.

1.3.1. Обмеження права на свободу та особисту недоторканність у кримінальному процесі

Право на свободу та особисту недоторканність має багато граней, що максимально зближують це право з різними галузями суспільного буття людини. Оскільки мова йде про особливості організації заходів із відновлення порушених прав і свобод, що стало наслідком вчинення суспільно небезпечних діянь (кримінальних правопорушень), доцільно розглянути регулювання забезпечення цього права безпосередньо у кримінальному процесі.

²⁰ Там само. С. 274.

Упродовж сказаного, однією з фундаментальних засад кримінального провадження визначено забезпечення права на свободу та особисту недоторканність (п. 5 ч. 1 ст. 7 Кримінального процесуального кодексу України²¹).

Даний принцип кримінального процесу зводить обмеження права на свободу та особисту недоторканність винятково до затримання та тривання особи під вартою. Виходячи з цього, систематизуємо норми КПК України, що регламентують застосування такого заходу забезпечення провадження, а саме запобіжного та тимчасового запобіжного заходу.

Очевидно, що саме спеціальні кримінально-процесуальні засоби можуть впливати на свободу та особисту недоторканність особи, призводячи до обмеження цього права чи взагалі – позбавлення особи цього права. Безперечно, йдеться про легальність обмеження права на свободу та особисту недоторканність.

Визначення вказаних обставин засвідчує правову очікуваність та передбачуваність застосування відповідного виду обмеження права на свободу мирних зібрань. Звісно, наявність останніх лише у сукупності вказує на необхідність застосування відповідного обмеження права на свободу та особисту недоторканність у демократичному суспільстві.

Водночас, правової передбачуваності чи очікуваності недостатньо для застосування обмеження права на свободу та особисту недоторканність навіть у кримінальному процесі. Для цього потрібно застосування обмеження права на свободу та особисту недоторканність відповідно до вимог Закону. Саме на дотримання цієї засади спрямовані нижче зазначені норми КПК України, що розкривають порядок застосування обмеження права на свободу та особисту недоторканність.

На перший погляд, особисте зобов'язання, як запобіжний захід, не пов'язано із обмеженням чи позбавленням особи її права на свободу та особисту недоторканність. Однак, урахувавши обов'язки, які покладаються на підозрюваного, обвинуваченого, зазначений запобіжний захід безпосередньо пов'язаний із обмеженням свободи особи, зокрема під час виконання таких обов'язків як: прибувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю; не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду; повідомляти

²¹ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 19.05.2023).

слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи; утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом; не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом; пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності; докласти зусиль до пошуку роботи або до навчання; здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну; носити електронний засіб контролю. Згадані обов'язки обмежують у першу чергу право на свободу (особисту, наприклад, коли відбувається примусове лікування особи від наркотичної або алкогольної залежності, покладається обов'язок носити електронний засіб контролю), свободи, пов'язаної із фізичним перебуванням особи у певному місці, або заборонаю перебування у такому місці, свободи волі, коли електронний засіб контролю відслідковує переміщення особи тощо.

Окрім того, застосування такого засобу, як електронний засіб контролю, безпосередньо порушує тілесну недоторканність, як елемент права на особисту недоторканність, оскільки зобов'язує підозрюваного, обвинуваченого носити на тілі такий засіб.

Важливим є перелік обов'язків, які покладаються на підозрюваного та обвинуваченого. Зазначені обов'язки мають бути чітко визначені у відповідній увалі суду про застосування запобіжного заходу у виді домашнього арешту.

Застосувати до підозрюваного ОСОБА_6, ІНФОРМАЦІЯ_1, запобіжний захід у виді цілодобового домашнього арешту строком на 60 (шістдесят) діб.

Заборонити підозрюваному ОСОБА_6, ІНФОРМАЦІЯ_1 залишати місце проживання: АДРЕСА_1 .

Звільнити підозрюваного ОСОБА_6, з під варти із залу суду негайно.

Зобов'язати підозрюваного ОСОБА_6 :

- прибувати до слідчого, слідчого судді, прокурора чи суду за першою вимогою;
- утримуватись від спілкування з потерпілим ОСОБА_8, свідками ОСОБА_12 та ОСОБА_11 , а також ОСОБА_10 та ОСОБА_9;
- здати на зберігання слідчому паспорт громадянина України та закордонний паспорт (у разі наявності).

Ухвалу направити Прилуцькому відділу поліції ГУНП в Чернігівській області для виконання.

Працівники відділу поліції з метою контролю за поведінкою підозрюваного, який перебуває під домашнім арештом, мають право з'являтися в його житло, вимагати надати усні чи письмові пояснення з питань, пов'язаних із виконанням покладених на підозрюваного зобов'язань.

Контроль за виконанням ухвали покласти на Прилуцьку місцеву прокуратуру.

Строк дії ухвали визначити до 11 березня 2021 року²².

Застосувати до підозрюваного ОСОБА_5, ІНФОРМАЦІЯ_2, запобіжний захід у виді домашнього арешту на 60 діб з застосуванням електронних засобів контролю.

Заборонити ОСОБА_5 залишати будинок за адресою : АДРЕСА_2 , в період часу з 18 год 00 хвилин до 09 год 00 хвилин наступного дня.

Покласти на підозрюваного ОСОБА_5 обов'язки, передбачені ч. 5 ст. 194 КПК України, а саме:

- прибувати за кожною вимогою до слідчого, прокурора, суду;
- не відлучатись із населеного пункту, в якому він проживає (м. Прилуки), без дозволу слідчого, прокурора або суду;
- утримуватися від спілкування з потерпілими та свідками у даному кримінальному провадженні;
- повідомляти слідчого, прокурора, суд про зміну місця проживання, роботи;
- здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд із України та в'їзд в Україну.

Звільнити затриманого ОСОБА_5 з-під варти негайно в залі суду.

Ухвала підлягає негайному виконанню в частині застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту.

Ухвалу направити до Прилуцького ВП ГУНП в Чернігівській області для виконання.

Працівники національної з метою контролю за поведінкою підозрюваного, який перебуває під домашнім арештом, мають право з'являтися в його житло, вимагати надати усні чи письмові пояснення з питань, пов'язаних із виконанням покладених на підозрюваного зобов'язань, використовувати електронні засоби контролю²³.

²² Ухвала Прилуцького міськрайонного суду від 12.01.2021 у справі № 742/54/21. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94092708> (дата звернення: 25.05.2023)

²³ Ухвала Прилуцького міськрайонного суду від 19.07.2017 у справі № 742/1876/17. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/68389325> (дата звернення: 25.05.2023)

Застосувати до підозрюваного ОСОБА_7, ІНФОРМАЦІЯ_4 запобіжний захід у виді домашнього арешту на 60 діб.

Заборонити ОСОБА_7 залишати будинок АДРЕСА_2 цілодобово, крім розумного часу, необхідного для прибуття до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, закладів охорони здоров'я.

Зобов'язати ОСОБА_7 прибувати до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду за першою вимогою.

Зобов'язати ОСОБА_7 здати на зберігання слідчого паспорт громадянина України та закордонний паспорт (у разі наявності).

Зобов'язати ОСОБА_7 утримуватися від спілкування з потерпілим ОСОБА_9, крім спілкування з ним в присутності слідчого або прокурора.

Ухвалу направити Прилуцькому ВП ГУНП в Чернігівській області для виконання.

Працівники органу внутрішніх справ із метою контролю за поведінкою підозрюваного, який перебуває під домашнім арештом, мають право з'являтися в його житло, вимагати надати усні чи письмові пояснення з питань, пов'язаних із виконанням покладених на підозрюваного зобов'язань, використовувати електронні засоби контролю.

Контроль за виконанням ухвали покласти на Прилуцьку місцеву прокуратуру.

Строк дії ухвали визначити до 16 год. 30 хв. 20 січня 2018 року, після чого вона припиняє свою дію²⁴.

З цією метою готується службовий лист слідчому або до суду наступного змісту:

Повідомляємо, що відповідно до ст. 181 КПК України Прилуцьким районним відділом поліції ГУНП отримано на виконання Ухвали Прилуцького міськрайонного суду від 11.11.2023 у справі № 111/2222/23 про застосування до Іванова Івана Івановича запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту.

Іванова І. І. поставлено на облік до бази підозрюваних, обвинувачених, щодо яких застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту. У відповідності до доручення начальника Прилуцького районного відділу поліції ГУНП у Чернігівській області контроль за дотриманням обмежень, встановлених запобіжним заходом у вигляді домашнього арешту покладено на сектор дільничних офіцерів поліції відділу превенції.

²⁴ Ухвала Прилуцького міськрайонного суду від 21.11.2017 у справі № 742/3643/17. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/70366517> (дата звернення: 25.05.2023).

У зв'язку із вищевикладеним, прошу Вас негайно повідомляти на адресу Прилуцького районного відділу поліції ГУНП щодо зміни або продовження запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту відносно гр. Іванова Івана Івановича для своєчасного реагування, а також недопущення порушень прав Іванова Івана Івановича.

Також просимо завчасно повідомляти про виклики гр. Іванова Івана Івановича для провадження відповідних процесуальних дій, а також про зміну запобіжного заходу, ухвалення виправдувального або обвинувального вироку чи закриття кримінального провадження – невідкладно, але не пізніше 24 годин після отримання інформації про прийняте рішення.

Домашній арешт не є прямим заходом державного примусу, визначеним у законі (КПК України), що засвідчує правове очікування та визначає легальну мету обмеження права на свободу та особисту недоторканність. Переважна більшість дослідників схильні вважати, що домашній арешт обмежує право особи на свободу пересування, однак, згадуючи природу права на свободу та особисту недоторканність, вважаємо, що досліджуване право зазнає прямих обмежень у разі застосування даного виду запобіжного заходу.

Мова йде про відносно новий для України захід забезпечення кримінального провадження, а саме запобіжний захід (п. 9 ст. 131 КПК України) – домашній арешт (п. 4 ч. 1 ст. 176 КПК України) та дотримання прав і свобод людини під час застосування вказаного запобіжного заходу до підозрюваних та обвинувачених. Слід заважити, що підозрювані чи обвинувачені, до яких застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту (незалежно від того чи це цілодобовий домашній арешт, чи на визначений час доби), зазвичай проживають сім'ями, а подекуди і взагалі із третіми особами (наприклад, власниками квартир чи будинків). Водночас учасники кримінального провадження, до яких застосовано слідчим суддею чи судом домашній арешт, рідко є саме власниками житлових приміщень, що їм заборонено залишати цілодобово або у визначений час доби, і які мають право безперешкодно відвідувати представники органів державної влади – поліцейські. Власний досвід правозастосування, дозволяє зробити висновок про те, що ведення спільного господарства особами, до яких застосовано домашній арешт з іншими особами, як членами сім'ї, так і третіми особами, зумовлений перш за все тим, що частка будівель, прибудинкової території, господарських споруд чи квартири у натурі не виділені і є предметом спільного сумісного чи спільного часткового права користування або власності. Навіть у клопотанні про застосування

такого запобіжного заходу, як домашній арешт, вимоги до якого встановлені у ст. 184 КПК України, законодавчо не визначено необхідність доручення згоди власника чи співвласників на відвідування поліцейських, особливо це стосується нічних годин. Так само у нормах ст.ст. 193, 194, 196 КПК України, якими встановлено порядок розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу жодним чином не враховуються права, свободи та інтереси осіб, які проживають із особою, відносно якої застосовуватиметься домашній арешт. Системно підходячи до норм кримінального процесуального законодавства, спираючись на принципи кримінального провадження, можемо стверджувати про пряме ігнорування прав, свобод та інтересів осіб, які прямо не беруть участі у кримінальному провадженні (як підозрюваний, обвинувачений, заявник, потерпілий, експерт, свідок, спеціаліст, поліцейський, працівник оперативного підрозділу, захисник, законний представник тощо), оскільки останні не володіють інформацією про подію кримінального правопорушення та осіб, причетних до неї. Однак під час кримінального провадження вирішуються питання щодо здійснення цими особами їх прав, свобод та інтересів, зокрема права на приватність, права власності, права на недоторканність, права на таємницю сімейного життя, спілкування²⁵.

Разом із цим зазначимо, що під час застосування домашнього арешту, незважаючи на те, що підозрюваний або обвинувачений залишаються у сприятливому для них мікросередовищі (родина), мають можливість вільного спілкування, однак, ураховуючи часові проміжки застосування домашнього арешту, право на свободу та особисту недоторканність цих осіб обмежується частково або останні позбавляються можливості використати та здійснити це право повністю на визначений судом строк.

Одним з актуальних проблем з якими зустрічаються поліцейські, це застосування запобіжного заходу – домашнього арешту, у якості заміни із тримання під вартою.

²⁵ Самбор М. А. Домашній арешт та дотримання прав людини: проблеми правозастосування та захисту. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності : тези IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 26 лютого 2021 року)*. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2021. С. 234–238.

1.3.2. Адміністративне затримання особи

На перший погляд, законодавством доволі чітко визначені приводи та мета застосування адміністративного затримання.

Водночас зауважимо, що у ч. 1 ст. 260 КУпАП прямо визначено вичерпний перелік мети адміністративного затримання. Норми ст. 262 КУпАП визначає суб'єктів, які наділені правом адміністративного затримання та підстав такого затримання.

Нагадаємо, що КУпАП не містить норм, які встановлюють адміністративну відповідальність за порушення, наприклад, комендантської години. Відсутність такої юридичної відповідальності, фактично нівелює встановлення обмежень, які на наш погляд, мають триматися скоріш за все на нормах моралі, або правової культури особистості і соціальної групи, українського суспільства у цілому. Відтак, постає питання, що є адміністративне затримання і яке підґрунтя та обґрунтування має бути покладено в основу цього заходу державного примусу, який здійснюється уповноваженими органами та посадовими особами. Виходячи з першої правової основи – адміністративне затримання вказує на те, у який спосіб останнє здійснюється, а саме без відповідного рішення суду, виключно за адміністративним розсудом посадових осіб органів виконавчої влади, коли діяння, яке стало підставою для адміністративного затримання не має відповідної заборонної норми, яка встановлює адміністративну відповідальність за його вчинення. У другому випадку, на наше переконання, мова йде про адміністративно-деліктне затримання, яке має у своїй основі вчинення діяння, що тягне за собою адміністративну відповідальність.

На сьогодні, залишається прогалиною правового регулювання питання затримання осіб, які порушують комендантську годину, однак дії яких не містять складу адміністративного правопорушення.

Наразі мова йде про адміністративно-деліктне затримання (відповідно до норм КУпАП) та адміністративне затримання (як позасудовий спосіб). У останньому випадку, слід чітко визначити строки затримання, повноваження органів публічної та військової адміністрації, поліцейських, аби забезпечити законність у діяльності останніх, а також дотримання прав і свобод людини, зокрема права на свободу та особисту недоторканність.

Ця обставина впливає на стан дотримання суб'єктами публічної, зокрема військової адміністрації права на свободу та особисту недоторканність.

Розділ 2

ДОТРИМАННЯ ОРГАНАМИ ТА ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЗАХИСТ

Безоплатна первинна правнича допомога – вид державної гарантії, що полягає в інформуванні особи про її права і свободи та обов'язки, порядок їх реалізації та виконання, відновлення прав у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Відповідно до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», правнича допомога поділяється на первинну правничу допомогу та вторинну правничу допомогу. Усі особи, які перебувають під юрисдикцією України, мають право на безоплатну правничу допомогу.

Безоплатна первинна правнича допомога охоплює такі види правових послуг: надання правової інформації; надання консультацій і роз'яснень із правових питань; складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру); надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правничої допомоги та медіації.

До безоплатної вторинної правничої допомоги належать такі види правових послуг: захист, представництво інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, складання процесуальних документів.

Усі категорії осіб, визначені нормами Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» та інших законів України, мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу.

Захист прав людини шляхом забезпечення рівного доступу до правової інформації та правосуддя, посилення правових можливостей і дієздатності соціально незахищених верств населення, територіальних громад та представників громадськості є основними завданнями реалізації заходів із надання безоплатної правової допомоги.

Українці використовують правові інструменти для вирішення життєвих проблем і мають рівний доступ до правосуддя. Мережа незалежних постачальників безкоштовної правничої допомоги створена для задоволення правових потреб людей. Територіальні громади та держава визнають важливість і необхідність безоплатної правничої допомоги як засобу соціального забезпечення та забезпечують її стабільне фінансування з державного та місцевих бюджетів.

Основними завданнями регіональних центрів з надання безоплатної правничої допомоги є: забезпечення завчасного доступу до правничої допомоги при затриманні чи адміністративному арешті, участь захисників у досудовому розслідуванні та судовому провадженні, захист засуджених у випадках, передбачених правом; контроль юридичної освіти, що надають афілійовані місцеві центри, надання безоплатної первинної правничої допомоги та безоплатної вторинної правничої допомоги.²⁶

Під час адміністративного затримання поліція не повинна забувати повідомляти центр з надання безоплатної вторинної правничої допомоги про кожен випадок адміністративного затримання (крім випадків, коли сторона захищає себе сама або залучає захисника). Ця процедура є гарантією захищеності прав кожної людини.

Після затримання суб'єкт затримання повинен негайно повідомити про застосування до нього такого заходу відповідний регіональний центр за єдиним телефонним номером системи безоплатної правничої допомоги (0-800-213103) (контакт-центр системи безоплатної правничої допомоги) або на інші номери телефону чи факсу, електронною поштою або через комплексну інформаційно-аналітичну систему; забезпечити надання безоплатної правничої допомоги відповідним регіональним центрам з надання безоплатної вторинної правничої допомоги, крім випадків адміністративного затримання, коли особа представляє себе самостійно або запрошує захисника.

Разом з тим, важливо наголосити, що про затримання особи повідомляється не тоді, коли затримана особа буде доставлена до підрозділу поліції, а тоді, коли особа фактично затримується працівником поліції та її свобода обмежена виконанням вказівки поліцейського або через застосування до особи спеціальних обмежувальних засобів (фізична сила, кайданки, поміщення до службового автомобілю тощо).

Щодо факту адміністративного затримання особи поліцейський повідомляє до центру безоплатної вторинної правничої допомоги **такі відомості:**

- прізвище, ім'я, по батькові та дата народження затриманої особи (якщо вони відомі);
- час та підстави для затримання особи;
- точна адреса місця для конфіденційного побачення адвоката із затриманою особою;

²⁶ Безоплатна правнича допомога. URL : <https://legalaid.gov.ua>.

- найменування (прізвище та ініціали) суб'єкта подання інформації, його поштова адреса, номери телефону та адреса електронної пошти;
- прізвище, ім'я, по батькові та найменування посади особи, яка передала повідомлення, її номер телефону.

Зокрема/до того ж, найбільш поширеними порушеннями, що допускаються працівниками поліції під час адміністративного затримання є:

- ✓ *неповідомлення, або невчасне повідомлення центру безоплатної вторинної правової допомоги;*
- ✓ *неповідомлення родичів, близьких чи інших осіб затриманого про факт затримання;*
- ✓ *невірно вказаний час затримання у протоколі про адміністративне затримання;*
- ✓ *порушення строків адміністративного затримання;*
- ✓ *неточності під час фіксації адміністративного затримання у службовій документації;*
- ✓ *порушення під час складання протоколу про адміністративне затримання.*

Стан надання безоплатної вторинної правничої допомоги в Україні у випадку застосування поліцейськими адміністративного затримання можна простежити шляхом аналізу статистичних даних Центрів надання безоплатної правничої допомоги в Україні.

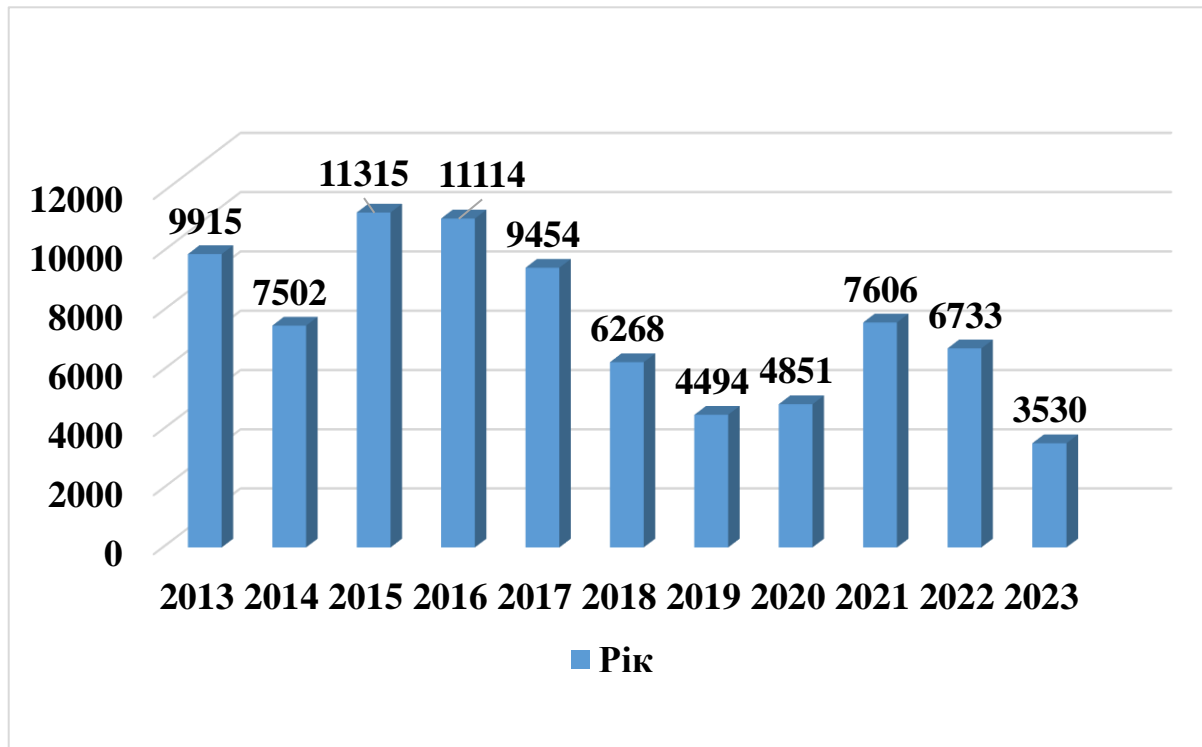
З 1 січня 2013 р. до 30 квітня 2023 р. загальна кількість виданих доручень про надання безоплатної вторинної правничої допомоги в Україні становила 870 575, із яких частка доручень про адміністративне затримання/адміністративний арешт особи становила 82 818²⁷ доручень, що складає 10 % від загальної кількості.

Невеликий відсоток скасованих доручень у таких справах простежується наразі таким чином: 2013 р. – 9957 виконаних доручень та 42 скасованих доручень про призначення адвоката; 2014 р. – 7509 виконаних доручень і 7 скасованих доручень про призначення адвоката; 2015 р. – 11 477 виконаних доручень і 126 скасованих доручень про призначення адвоката; 2016 р. – 11 298 виконаних доручень і 184 скасовані доручення про призначення адвоката; 2017 р. – 9481 виконане доручення і 27 скасованих доручень про призначення адвоката; 2018 р. – 6278 виконаних доручень і 10 скасованих доручень про призначення адвоката; 2019 р. – 4512 виконаних доручень і 18 скасованих доручень про призначення адвоката; 2020 р. – 4890 виконаних доручень та 39 скасованих доручень про призначення адвоката; 2021 р. – 7652 виконані доручення і 46 скасованих доручень про призначення адвоката; 2022 р. – 6755 виконаних доручень і 22 скасовані доручення про призначення адвоката; 2023 р. – 3532 виконані доручення і 2 скасовані доручення про призначення адвоката.

²⁷ Там само.

Динаміка розподілу виконаних доручень про надання безоплатної вторинної правничої допомоги у випадку адміністративного затримання/адміністративного арешту в Україні

Динаміка розподілу виконаних доручень свідчить про невеликий відсоток надання правничої допомоги під час адміністративного затримання. Найбільша кількість виконання таких доручень була у 2015 та 2016 роках. Така статистична інформація може свідчити про збільшення популярності такої допомоги серед населення, розвиток інформаційної кампанії щодо можливостей центрів безоплатної правничої допомоги. Найменша кількість виконання таких доручень була реалізована у 2019 та 2020 роках. Статистика 2020 р. може бути пов'язана із введенням обмежень у зв'язку з карантинном, однак дані 2019 р. свідчать про інфантильність центрів надання безоплатної правничої допомоги. Статистичні дані останніх років також підтверджують зазначену тезу.

Географія розподілу виконаних доручень про надання безоплатної вторинної правничої допомоги у випадку адміністративного затримання/адміністративного арешту протягом останніх років підтверджує ситуацію в Україні, пов'язану зі збройним конфліктом із російською федерацією, адже окуповані області (Донецька, Луганська, Херсонська) у 2022 та 2023 роках перебувають в аутсайдерах щодо виконання доручень із надання безоплатної правничої допомоги затриманим особам.

Лідерами традиційно залишаються центри з надання безоплатної правничої допомоги в Дніпропетровській, Вінницькій областях, що є великими за чисельністю населення, котре проживає на цих територіях. Окрім того, ці області не були окуповані, а тому засади правопорядку в них збережено на рівні довоєнного періоду.

Також необхідно виділити Львівську, Закарпатську та Полтавську області, які не є найбільшими в Україні, проте традиційно залишаються у першості серед регіонів України з виконання доручень про надання безоплатної вторинної правничої допомоги у випадку адміністративного затримання/адміністративного арешту.

Географія розподілу виконаних доручень про надання безоплатної вторинної правничої допомоги у випадку адміністративного затримання/адміністративного арешту в Україні в розрізі регіонів за 2021 р.

Регіон України	Кількість виконаних доручень
Житомирська область	29
Хмельницька область	29
Київська область	46
Івано-Франківська область	50
Херсонська область	82
Чернігівська область	90
Кіровоградська область	128
Черкаська область	166
Одеська область	168
Вінницька область	183
м. Київ	191
Сумська область	192
Тернопільська область	295
Рівненська область	335
Харківська область	337
Волинська область	358
Чернівецька область	386
Запорізька область	414
Донецька область	463
Миколаївська область	475
Полтавська область	565
Дніпропетровська область	582
Луганська область	613
Львівська область	708
Закарпатська область	721

**Географія розподілу виконаних доручень про надання
безоплатної вторинної правничої допомоги у випадку
адміністративного затримання/адміністративного арешту
в Україні в розрізі регіонів за 2022 р.**

Регіон України	Кількість виконаних доручень
Херсонська область	21
Івано-Франківська область	31
Донецька область	36
Луганська область	63
Київська область	88
Черкаська область	98
м. Київ	102
Житомирська область	112
Одеська область	115
Хмельницька область	124
Кіровоградська область	144
Чернігівська область	151
Тернопільська область	171
Запорізька область	176
Чернівецька область	190
Волинська область	200
Миколаївська область	202
Рівненська область	227
Сумська область	296
Львівська область	322
Дніпропетровська область	383
Полтавська область	420
Закарпатська область	448
Вінницька область	576
Харківська область	2037

**Географія розподілу виконаних доручень про надання безоплатної
вторинної правничої допомоги у випадку
адміністративного затримання/адміністративного арешту
в Україні в розрізі регіонів за 2023 р.
(з 1 січня до 30 квітня 2023 р.)**

Регіон України	Кількість виконаних доручень
Луганська область	0
Донецька область	1
Херсонська область	3
Івано-Франківська область	14
Житомирська область	43
Одеська область	50
Черкаська область	50
Кіровоградська область	55
Миколаївська область	63
м. Київ	66
Тернопільська область	67
Чернівецька область	75
Рівненська область	76
Волинська область	79
Хмельницька область	83
Чернігівська область	85
Київська область	88
Запорізька область	96
Львівська область	99
Полтавська область	134
Закарпатська область	183
Вінницька область	204
Сумська область	217
Дніпропетровська область	257
Харківська область	1442

Статистика свідчить, що центри, які надають безоплатну правничу допомогу адміністративно затриманим, є неефективними. Загальновідомо, що кількість адміністративних правопорушень зазвичай перевищує кількість злочинів, тому статистика надання правничої допомоги затриманим у справах про адміністративні правопорушення має переважати.

Багато в чому така ситуація склалася через небажання поліції сумлінно дотримуватися норм щодо забезпечення права клієнта на безоплатну правничу допомогу, оскільки законодавство надає клієнту можливість захищатися самостійно, до чого поліція і заохочує затриманих.

Для повної реалізації можливості надання безоплатної правничої допомоги особам, затриманим за адміністративні правопорушення, необхідно запровадити ефективні механізми повної реалізації особами своїх прав.

Із метою покращення надання державою таких послуг затриманим пропонується застосовувати інформаційно-політичний підхід до доступності такої допомоги: публікувати матеріали відповідного змісту в засобах масової інформації, на стендах відділку поліції. Зважаючи на розвиток цифровізації українського суспільства, найбільш доцільним є запровадження можливості отримати безоплатну правничу допомогу через смартфон (за допомогою додатка «Дія», чат-бота тощо).

Нижче наведений макет пам'ятки про права затриманого за вчинення адміністративного правопорушення.²⁸

²⁸ Пам'ятка про права затриманого за вчинення адміністративного правопорушення.
URL : https://ulaf.org.ua/wp-content/uploads/2020/01/Zatrimanomu_administrativni-3.pdf.

Додаток 4
до Порядку інформування осіб про права свідка, потерпілого,
заявника та затриманого шляхом вручення поліцейськими пам'яток
(підпункт 1, пункту 2, розділу II)

Пам'ятайте!

Метою адміністративного затримання є:

- припинення адміністративних правопорушень, коли вичерпані інші заходи впливу;
- встановлення особи (якщо у неї відсутній документ, який посвідчує особу);
- складання протоколу про адміністративне правопорушення у разі неможливості складання його на місці вчинення правопорушення (якщо складання протоколу є обов'язковим);
- забезпечення своєчасного і правильного розгляду справ та виконання постанов у справах про адміністративні правопорушення.

Що треба знати, якщо Вас затримали поліцейські!

В ході адміністративного затримання, поліція уповноважена здійснити щодо Вас:

- особистий огляд (повинен проводитись особою однієї статі із затриманим);
- огляд речей і вилучення речей та документів у тому числі посвідчення водія, нагородної, вогнепальної мисливської, пневматичної зброї калібру 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів за секунду та холодної зброї, бойових припасів і спеціальних засобів самооборони;
- тимчасове затримання транспортного засобу;
- відсторонення водіїв від керування транспортними засобами, річковими і маломірними судами та огляд на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння, а також щодо перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу швидкість реакції.

Ці дії здійснюються у порядку, передбаченому Кодексом України про адміністративні правопорушення або іншими законами.

Відомості про ці дії обов'язково вносяться до протоколу про адміністративне правопорушення, а у випадку затримання особи – до протоколу затримання.

Оформлення адміністративного затримання:

- Поліцейський обов'язково складає протокол про адміністративне затримання, який Ви маєте підписати.
- Про відмову від підпису робиться запис у протокол.

Строк адміністративного затримання:

- Відповідно до частини першої статті 263 Кодексу України про адміністративні правопорушення, адміністративне затримання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, може тривати не більш як три години.

Ваші права:

- мати адвоката за рахунок держави;
- знати посаду, прізвище, ім'я та по батькові поліцейського, який склав протокол;
- бути повідомленим зрозумілою мовою про підстави затримання;
- негайно повідомити через поліцейського про затримання близьких родичів або інших знайомих Вам осіб;
- оскаржити дії поліції щодо адміністративного затримання до суду, або до органу чи особи, якому підзвітна посадова особа/орган, який застосував адміністративне затримання.
- Повідомте адвоката регіонального центру безоплатної вторинної правової допомоги про Ваше затримання: номер гарячої лінії – 0 800 213 103 (цілодобово).

Як себе поводити, якщо Вас затримали поліцейські:

- Стримайте свої емоції, заспокойтесь.
- Ви зобов'язані поводитися гідно, бути ввічливим з поліцейським.
- Уважно прочитайте текст протоколу.

Важливо! Оцініть свій стан здоров'я. Пам'ятайте: якщо Вам зле або у Вас є хронічні захворювання, Ви маєте право отримати допомогу лікаря, у тому числі за Вашим вибором. У разі потреби, повідомте поліцейському контакти Вашого лікаря. Якщо маєте додаткові запитання – дзвоніть на гарячу лінію Національної поліції України за номером 0 800 500 202 (цілодобово).

Пам'ятка!

про права затриманого за вчинення адміністративного правопорушення

(вручення пам'ятки не визначає Ваш процесуальний статус як затриманого)

Кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню (ст. 28 Конституції України).

Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом (ст. 29 Конституції України).

Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав (ст. 59 Конституції України).

Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину.

Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь (ст. 62 Конституції України).

Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом. Підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист (ст. 63 Конституції України).

Розділ 3

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я ТА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ

3.1. Нормативна складова забезпечення поліцейськими права людини на охорону здоров'я.

Здоров'я є цінністю, важливість якої не можна применшити. Разом із життям, здоров'я є основою існування будь-якої людини. У свою чергу, громадське здоров'я є передумовою сталого розвитку суспільства, що актуально для будь-якої держави, у будь-який час.

Здоров'я унікальне тим, що воно одночасно є і правом людини, і обов'язком держави та суспільства. Отже, утвердження і забезпечення здоров'я як людської цінності покладається на державу, що закріплене статтею 3 Конституції України²⁹.

За статтею 49 Конституції України, проголошене право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно, а існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності. Держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя³⁰.

Право на здоров'я не можна розглядати як унітарну категорію. Зокрема, Конституція України визначає тринітарну природу цього права – власне охорону, медичну допомогу та медичне страхування. Але найбільш повно право на охорону здоров'я розкрито у статті 6 «Основ законодавства України про охорону здоров'я». Так, право на охорону здоров'я передбачає:³¹.

²⁹ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 15.05.2023).

³⁰ Там само.

³¹ Основи законодавства України про охорону здоров'я / Борис Логвиненко. Київ: ВД «Дакор», 2021. 272 с.

Важливо відмітити, що наведений вище перелік не є закритим, а законами України також можуть бути визначені інші права громадян у сфері охорони здоров'я. Наприклад, права донора, права особи щодо фармацевтичної допомоги за державною програмою «Доступні ліки» тощо.

Зокрема, Закон України «Про систему громадського здоров'я» від 06.09.2022 (*вступає у дію 01.10.2023*) закріплює права та обов'язки фізичних осіб у сфері громадського здоров'я (стаття 15). Відповідно до положень статті, кожен має право на: 1) безпечні для здоров'я і життя харчові продукти, питну воду, умови праці, навчання, виховання, побуту, дозвілля, відпочинку та навколишнє природне середовище; 2) участь у розробленні, обговоренні та громадській експертизі проектів програм і планів розвитку системи громадського здоров'я та забезпечення санітарно-епідемічного благополуччя населення, внесення пропозицій з цих питань до відповідних органів; 3) відшкодування шкоди, завданої його здоров'ю внаслідок порушення вимог санітарного законодавства фізичними або юридичними особами, посадовими особами органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування; 4) достовірну і своєчасну інформацію про стан свого здоров'я, а також про наявні та можливі фактори ризику для здоров'я та їх ступінь.

До обов'язків фізичних осіб віднесені: 1) піклуватися про своє здоров'я та здоров'я і гігієнічне виховання своїх дітей, не шкодити здоров'ю інших осіб; 2) брати участь у проведенні медико-санітарних заходів; 3) виконувати розпорядження та вказівки посадових осіб органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування під час здійснення ними медико-санітарних заходів; 4) виконувати інші обов'язки, передбачені санітарним законодавством.

Окрім того, особи, які хворіють на інфекційні хвороби чи є носіями збудника інфекційної хвороби, зобов'язані: 1) виконувати вимоги медичних працівників та актів законодавства для запобігання поширенню інфекційних хвороб; 2) виконувати вимоги медичних працівників щодо порядку та умов лікування, дотримуватися режиму роботи закладів охорони здоров'я та наукових установ, у яких вони лікуються³².

Як зазначалося вище по тексту, праву на охорону здоров'я кореспондує обов'язок держави щодо його забезпечення. Зазначений обов'язок реалізується через діяльність органів публічної адміністрації, насамперед, Міністерства охорони здоров'я України, Національної

³² Про систему громадського здоров'я: Закон України від 06.09.2022 № 2573-IX (введення в дію – 01.10.2023) URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-IX#Text> (дата звернення 15.05.2023).

служби здоров'я України, Центру громадського здоров'я МОЗ України тощо.

Зокрема, у питанні забезпечення права людини на охорону здоров'я, Національна поліція також має відповідні обов'язки, умовно поділені нами на три складових: *по-перше* – надання домедичної допомоги; *по-друге* – участь у забезпеченні правил щодо карантину людей; *по-третє* – забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення та/або досудового розслідування.

Отже, п. 14) ч. 1 статті 23 «Основні повноваження поліції» закріплено, що поліція відповідно до покладених на неї завдань вживає всіх можливих заходів для надання домедичної допомоги особам, які постраждали внаслідок кримінальних чи адміністративних правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в ситуації, небезпечній для їхнього життя чи здоров'я³³.

Поряд із цим, Національна поліція приймає активну участь у реалізації заходів, спрямованих на протидію поширенню пандемії COVID-19 в Україні. Це знайшло відображення у адміністративній відповідальності за порушення правил щодо карантину людей, передбаченій статтею 44-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП)³⁴.

У свою чергу, серед нормативно-правової основи медичної складової заходів забезпечення провадження та/або здійснення досудового розслідування, можна виокремити положення: наказу МВС України від 27.04.2020 № 357 «Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України»³⁵, наказу МВС України від 06.11.2015 № 1376 «Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції»³⁶ та наказу МВС України від 02.12.2008 № 638 «Про затвердження Правил

³³ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення 15.05.2023).

³⁴ Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення 15.05.2023).

³⁵ Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України: наказ МВС України від 27.04.2020 № 357. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#Text> (дата звернення 15.05.2023).

³⁶ Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції: наказ МВС України від 06.11.2015 № 1376. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1496-15#Text> (дата звернення 15.05.2023).

внутрішнього розпорядку в ізоляторах тимчасового тримання органів внутрішніх справ України»³⁷. Сюди ж належить і наказ від 12.10.2020 № 724 «Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про застосування поліцейського піклування».

3.2. Загальні положення забезпечення поліцейськими права людини на охорону здоров'я.

Як зазначалося вище, забезпечення права людини на охорону здоров'я, Національна поліція здійснює через:

А) надання домедичної допомоги;

Б) участь у забезпеченні правил щодо карантину людей;

В) забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення та/або досудового розслідування.

Розглянемо визначені складові більш детально.

Домедична допомога. Надання домедичної допомоги поліцейськими передбачене п. 4) ч. 1 статті 18 «Основні обов'язки поліцейського» Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015, згідно з яким поліцейський зобов'язаний: «надавати невідкладну, зокрема домедичну і медичну, допомогу особам, які постраждали внаслідок правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в безпорадному стані або стані, небезпечному для їхнього життя чи здоров'я»³⁸. Підкреслюючи важливість зазначеного аспекту діяльності поліції, варто погодитись із Л. Бобрішовою у тому, що фактична реалізація зазначеного обов'язку супроводжується низкою суперечливих моментів.

Насамперед, це стосується того, що Законом України «Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану» від 15.03.2022 № 2123-IX було внесено зміни і доповнення до ч. 1 статті 23 «Основні повноваження поліції», внаслідок чого у пункті 14 слова «невідкладної, зокрема домедичної і медичної» були замінені словом

³⁷ Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку в ізоляторах тимчасового тримання органів внутрішніх справ України: наказ МВС України від 02.12.2008 № 638. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0137-09#Text> (дата звернення 15.05.2023).

³⁸ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення 15.05.2023).

«домедичної»³⁹. У свою чергу, серед обов'язків поліцейського (стаття 18 Закону України «Про Національну поліцію») право на надання медичної допомоги залишилось, що не є правильним.

Згідно ч. 1 статті 1 Закону України «Про екстрену медичну допомогу» від 05.07.2012, домедична допомога є невідкладними діями та організаційними заходами, спрямованими на врятування та збереження життя людини у невідкладному стані та мінімізацію наслідків впливу такого стану на її здоров'я, що здійснюються на місці події особами, які не мають медичної освіти, але за своїми службовими обов'язками повинні володіти основними практичними навичками з рятування та збереження життя людини, яка перебуває у невідкладному стані, та відповідно до закону зобов'язані здійснювати такі дії та заходи. У свою чергу, екстрена медична допомога є медичною допомогою, що полягає у здійсненні працівниками системи екстреної медичної допомоги відповідно до цього Закону невідкладних організаційних, діагностичних та лікувальних заходів, спрямованих на врятування і збереження життя людини у невідкладному стані та мінімізацію наслідків впливу такого стану на її здоров'я⁴⁰.

У статті 12 «Особи, які зобов'язані надавати домедичну допомогу» цитованого вище Закону закріплено, що до осіб, які зобов'язані надавати домедичну допомогу людині у невідкладному стані, належать: рятувальники аварійно-рятувальних служб, працівники державної пожежної охорони, поліцейські, фармацевтичні працівники, провідники пасажирських вагонів, бортпровідники та інші особи, які не мають медичної освіти, але за своїми службовими обов'язками повинні володіти практичними навичками надання домедичної допомоги⁴¹.

Також, згідно ч. 1 статті 3 «Поняття і терміни, що вживаються в законодавстві про охорону здоров'я» Основ законодавства про охорону здоров'я від 19.11.1992 р., медична допомога є діяльністю професійно підготовлених медичних працівників, спрямованою на профілактику, діагностику та лікування у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами⁴².

³⁹ Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2123-IX URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#n25> (дата звернення 15.05.2023).

⁴⁰ Про екстрену медичну допомогу: Закон України від 05.07.2012 р. № 5081-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17>. (дата звернення 15.05.2023 р.).

⁴¹ Там само.

⁴² Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення 15.05.2023).

Із викладеного можна зробити висновок, що правом надавати медичну допомогу наділені виключно медичні працівники, тоді як поліцейські належать до суб'єктів надання домедичної допомоги. Наразі варто підтримати позицію Л.В. Бобрішової у тому, що до Закону України «Про Національну поліцію» доцільно внести зміни, виключивши зі змісту статті 18 обов'язок поліцейських надавати «медичну допомогу»⁴³.

Переходячи до засад домедичної підготовки поліцейських потрібно згадати про Наказ МВС України від 26.01.2016 № 50 «Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України», у п. 2 розділу VII «Проведення занять із загальнопрофільної підготовки» якого, закріплено, що: «домедична підготовка – це навчання, спрямоване на здобуття поліцейським теоретичних знань з основ медичної допомоги та оволодіння практичними вміннями і навичками, необхідними для надання домедичної допомоги особам, які її потребують»⁴⁴.

Навчання з домедичної підготовки передбачає формування у поліцейських знань і вдосконалення практичних умінь та навичок щодо: а) надання само- і взаємодопомоги в разі отримання травматичних пошкоджень і поранень, отруєння, нещасного випадку, раптового захворювання тощо; б) профілактики захворювань. Вважаємо, що крім цього службова підготовка поліцейських має включати відпрацювання кейсів щодо участі поліції у заходах протидії різноманітним небезпечним захворюванням (туберкульоз, ВІЛ-СНІД, гепатит, чума, COVID-19, тиф тощо). Іншим перспективним напрямком може бути створення медичних підрозділів у складі поліції за прикладом окремих зарубіжних держав⁴⁵.

Наголосимо, що заняття з домедичної підготовки проводять працівники поліції, які мають медичну освіту або успішно пройшли курс за програмами підготовки осіб, які не мають медичної освіти, але за своїми службовими обов'язками повинні надавати домедичну допомогу,

⁴³ Бобрішова Л. В. Адміністративно-правове регулювання медичного забезпечення поліцейських в Україні: монографія / Л. В. Бобрішова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2023. 208 с.

⁴⁴ Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України: наказ МВС України від 26.01.2016 № 50. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0260-16#Text> (дата звернення 15.05.2023).

⁴⁵ Логвиненко Б. О. Організаційно-правові недоліки забезпечення поліцією заходів карантину (на прикладі запобігання поширенню COVID-19). *Організаційно-правове забезпечення підрозділів превентивної діяльності Національної поліції: матеріали регіонального круглого столу (м. Дніпро, 19 червня 2020 року)*. Дніпро : ДДУВС, 2020. С. 1418.

а в разі їх відсутності – фахівці закладів охорони здоров'я та медичних установ (за згодою)⁴⁶.

Таким чином, нормативно-правова основа домедичної підготовки поліцейських вимагає поступового вдосконалення шляхом деталізації норм і посилення практичної складової для більш ефективного надання ними домедичної допомоги постраждалим особам⁴⁷.

Участь у забезпеченні правил щодо карантину людей.

Протидія гострій респіраторній хворобі COVID-19, спричиненій коронавірусом SARS-CoV-2 (далі – COVID-19), стала не лише викликом, а й досвідом, щодо виправлення помилок з організації громадського здоров'я у майбутньому. COVID-19 нагадав людству про те, що інфекційні захворювання можуть стати суттєвою загрозою для сталого розвитку світової цивілізації.

В Україні, серед суб'єктів, діяльність яких спрямована на забезпечення карантинних обмежень, важливе місце відводиться Національній поліції.

Нагадаємо, що адміністративну відповідальність за порушення правил щодо карантину людей передбачено статтею 44-3 КУпАП. Відповідно до неї, порушення правил щодо карантину людей, санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм, передбачених Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб», іншими актами законодавства, а також рішень органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними хворобами, – тягне за собою накладення штрафу на громадян від однієї до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від двох до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Перебування у громадських будинках, спорудах, громадському транспорті під час дії карантину без вдягнутих засобів індивідуального захисту, зокрема респіраторів або захисних масок, що закривають ніс та рот, у тому числі виготовлених самостійно, – тягне за собою накладення штрафу від десяти до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян⁴⁸.

Нагадаємо, що відповідно до статті 255 КУпАП правом складати протоколи про адміністративні правопорушення в таких справах мають

⁴⁶ Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України: наказ МВС України від 26.01.2016 № 50. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0260-16#Text> (дата звернення 15.05.2023).

⁴⁷ Бобрішова Л. В. Зазнач. твір.

⁴⁸ Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення 15.05.2023).

уповноважені на те посадові особи: а) органів Національної поліції (ч. 1 ст. 44-3); б) органів охорони здоров'я (ч. 1 44-3); в) органів державної санітарно-епідеміологічної служби (ч. 1 ст. 44-3); г) центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного законодавства, санітарного та епідемічного благополуччя населення (крім виконання функцій з реалізації державної політики у сфері епідеміологічного нагляду (спостереження) та у сфері гігієни праці та функцій із здійснення дозиметричного контролю робочих місць і доз опромінення працівників) (ч. 1 ст. 44-3); г) посадові особи, уповноважені на те виконавчими комітетами (а у населених пунктах, де не створено виконавчих комітетів, – виконавчими органами, що виконують їх повноваження) сільських, селищних, міських рад (ст. 44-3).

Приймати рішення у справах про порушення правил щодо карантину людей мають: а) виконавчі комітети (а в населених пунктах, де не створено виконавчих комітетів, – виконавчі органи, що виконують їх повноваження) сільських, селищних, міських рад щодо справ про адміністративні правопорушення, передбачені ч. 2 статті 44-3; б) судді районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів розглядають справи про адміністративні правопорушення, передбачені ч. 1 статті 44-3 (ст. 221); в) органи державної санітарно-епідеміологічної служби розглядають справи, передбачені ч. 2 статті 44-3; г) лікарі-гігієністи, лікарі-епідеміологи органів державної санітарно-епідеміологічної щодо адміністративних правопорушень, передбачених ч. 2 статті 44-3⁴⁹.

Між тим, спостерігається негативна тенденція між кількістю складених поліцейськими протоколів про адміністративні правопорушення у таких справах та кількістю винесених постанов. Слід вважати, що ефективній діяльності Національної поліції з протидії COVID-19 на нормативно-правовому рівні заважає недосконала організація. Насамперед, внаслідок того, що протидія поширенню COVID-19 в Україні закріплена підзаконним актом – Постановою Кабінету Міністрів України «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 23.07.1996 № 211 (зі змінами і доповненнями)⁵⁰.

Національна поліція фактично виступає єдиним суб'єктом, наділеним повноваженнями застосовувати заходи адміністративного

⁴⁹ Там само.

⁵⁰ Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 № 211. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF#Text>. (дата звернення 15.05.2023).

примусу щодо дотримання карантинних вимог. Попри те що на поліцію покладається відповідальність за дотримання відповідних обмежень і заборон, аналіз статті 18 Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 свідчить, що до обов'язків поліцейського не входить обов'язок забезпечення карантинних заходів у випадку їх запровадження. Згідно зі статтею 23 названого Закону, до таких повноважень зараховано лише сприяння в забезпеченні відповідно до закону правового режиму воєнного або надзвичайного стану, зони надзвичайної екологічної ситуації в разі їх оголошення на всій території України або в окремій місцевості (п. 24)⁵¹. І тут головне питання полягає в тому, що під час пандемії COVID-19 правовий режим надзвичайного стану в Україні не запроваджувався. Замість цього, оголошено загальнодержавний карантин, експерименти з тривалістю, сутністю й формою якого супроводжувались до початку повномасштабної агресії російської федерації щодо України 24 лютого 2022 року та запровадження в Україні особливого правового режиму воєнного стану.

Що стосується реалізації поліцією заходів адміністративної юрисдикції за статтею 44-3 КУпАП, можна зазначити, що у цілому поліцейська діяльність тут спрямована на підтримку громадського здоров'я.

За встановленою процедурою, у випадках учинення адміністративного правопорушення за статтею 44-3 органи Національної поліції складали протокол про адміністративне правопорушення (стаття 255), збирали матеріали по справі та направляли їх до суду для розгляду (стаття 221).

На сьогодні фактично не передбачено алгоритму дій поліцейського, коли особа не має при собі документів, що підтверджують її особистість, або не бажає себе називати. Відповідно до статті 260 «Заходи забезпечення провадження в справах про адміністративні правопорушення» КУпАП, адміністративне затримання може застосовуватися для встановлення особи або складення протоколу про адміністративне правопорушення в разі неможливості складення його на місці вчинення правопорушення та якщо складення протоколу є обов'язковим⁵².

Керуючись положеннями статті 262 КУпАП щодо проведення адміністративного затримання правомочними на його здійснення

⁵¹ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення 15.05.2023).

⁵² Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення 15.05.2023).

органами, варто зазначити, що стаття 44-3 не входить до переліку правопорушень, за вчинення яких органами Національної поліції може бути застосовано цей захід забезпечення провадження. Якщо особа перебуває в громадській споруді та відмовляється одягти захисну маску, що має робити поліцейський? По-перше, змусити особу вдягнути засіб індивідуального захисту (респіратор, захисну маску) або ж примусово вдягнути його на особу поліцейський не може. По-друге, для складення протоколу в разі незгоди з правопорушенням (ч. 2 ст. 44-3) у поліції немає законних підстав. По-третє, затримати особу поліція також не може без відповідних законодавчих підстав.

Виходячи з усього викладеного, КУпАП доповнено нормою, що містить прогалини, унаслідок чого можуть мати наслідком суттєві порушення прав і свобод людини з боку поліцейських, а також нести загрозу для формування позитивного іміджу Національної поліції. Загалом, стан нормативно-правового забезпечення протидії інфекційним захворюванням органами Національної поліції вбачається недосконалим і потребує суттєвого поліпшення з урахуванням особливостей національного законодавства та вивчення передового досвіду держав-учасниць Європейського Союзу⁵³.

Потрібно також підтримати позицію авторів науково-практичних рекомендацій «Превентивна діяльність Національної поліції в умовах загострення санітарно-епідемічної ситуації» у тому, що дотримання правопорядку під час карантину відноситься до превентивних заходів, що вводяться для забезпечення стримування захворюваності серед населення. Тому основною функцією поліцейських є не покарання правопорушників, а забезпечення правопорядку й недопущення порушення карантинних обмежень, у тому числі завдяки профілактичній та роз'яснювальній роботі серед населення⁵⁴.

Забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення та/або досудового розслідування.

Кодекс України про адміністративні правопорушення не містить норм, які безпосередньо вказують на забезпечення поліцією прав у сфері охорони здоров'я для осіб, які беруть участь в провадженні у справах про адміністративні правопорушення. Разом із тим, можна зазначити, що у ч. 4 статті 266 «Відсторонення осіб від керування транспортними

⁵³ Логвиненко Б. О. Проблеми нормативно-правового забезпечення протидії COVID-19 органами Національної поліції. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2020. № 2 С. 48–52.

⁵⁴ Превентивна діяльність Національної поліції в умовах загострення санітарно-епідемічної ситуації: наук.-практ. рек. / А. Є. Фоменко, Л. Р. Наливайко, К. В. Бахчев, О. В. Бочковий та ін. Дніпро: ДДУВС. 2020. 116 с.

засобами, морськими, річковими, малими, спортивними суднами або водними мотоциклами та огляд на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або щодо перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції» йдеться про медичний огляд таких осіб: «Огляд осіб на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або щодо перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції, здійснюється в закладах охорони здоров'я не пізніше двох годин з моменту встановлення підстав для його здійснення. Огляд у закладі охорони здоров'я та складення висновку за результатами огляду проводиться в присутності поліцейського. Кожний випадок огляду осіб на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або щодо перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції, у закладі охорони здоров'я реєструється в порядку, визначеному спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі охорони здоров'я»⁵⁵.

Також у статті 263 КУпАП «Строки адміністративного затримання» йдеться про можливість проведення медичного огляду затриманої особи⁵⁶.

Більш детально про реалізацію права на охорону здоров'я йде мова у наказі МВС України від 06.11.2015 № 1376 «Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції». У п. 12 затвердженої наказом Інструкції закріплено, що серед іншого у протоколі проведення особистого огляду та огляду речей зазначаються відомості щодо наявності або відсутності у затриманої особи тілесних ушкоджень. Якщо виявлено тілесні ушкодження, потрібно зазначити, на яких саме частинах тіла вони є та їх характер (синці, подряпини, різані рани тощо). У разі якщо затриманий потребує медичної допомоги, посадова особа органу поліції викликає швидку медичну допомогу. У протоколі про адміністративне правопорушення зазначаються час надання медичної допомоги, номер бригади швидкої медичної допомоги, прізвище та ініціали лікаря, до якого закладу охорони здоров'я направлено затриманого⁵⁷.

⁵⁵ Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення 15.05.2023).

⁵⁶ Там само.

⁵⁷ Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції: наказ МВС України від 06.11.2015 № 1376. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1496-15#Text> (дата звернення 15.05.2023).

Варто наголосити, що право на медичний огляд так само відсутнє в переліку прав особи, яка притягується до адміністративної відповідальності, закріплених у змісті статті 268 КУпАП.

Забезпечення права на охорону здоров'я поліцією під час кримінального провадження. За Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК) (частини 3,4) статті 42 «Підозрюваний, обвинувачений», підозрюваний має вісімнадцять процесуальних прав, а обвинувачений додатково наділений вісьмома правами⁵⁸. Серед визначених КПК процесуальних прав відсутні положення, що регламентують забезпечення права на охорону здоров'я підозрюваного (обвинуваченого), зокрема, на медичну допомогу та незалежне медичне обстеження.

Також, у ч. 4 статті 208 «Затримання уповноваженою службовою особою» КПК України закріплено, що уповноважена службова особа, яка здійснила затримання особи, повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також роз'яснити право мати захисника, **отримувати медичну допомогу**, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування відповідно до положень статті 213 цього Кодексу, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені цим Кодексом⁵⁹.

Важливо також зупинитися на Законі України «Про попереднє ув'язнення» від 30.06.1993 у статті 11 «Матеріально-побутове забезпечення і медичне обслуговування осіб, взятих під варту», закріплено наступне:

«Особам, взятим під варту, забезпечуються побутові умови, що відповідають правилам санітарії та гігієни.

Норма площі в камері для однієї взятої під варту особи не може бути менше 2,5 квадратного метра, а для вагітної жінки або жінки, яка має при собі дитину, – 4,5 м².

Особам, узятим під варту, надаються безплатно за єдиними нормами, встановленими Кабінетом Міністрів України, харчування, індивідуальне спальне місце, постільні речі та інші види матеріально-побутового забезпечення. В необхідних випадках їм видається одяг і взуття встановленого зразка.

⁵⁸ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 15.05.2023).

⁵⁹ Там само.

Медичне обслуговування, а також лікувально-профілактична і протиепідемічна робота в місцях попереднього ув'язнення організуються і проводяться відповідно до законодавства про охорону здоров'я.

Порядок надання ув'язненим медичної допомоги, використання з цією метою не підпорядкованих органам, що здійснюють попереднє ув'язнення, державних та комунальних закладів охорони здоров'я, залучення їх медичного персоналу та проведення медичних експертиз визначається Кабінетом Міністрів України.

До особи, взятої під варту, яка заявила про відмову від прийняття їжі, може бути застосовано примусове годування на підставі ухвали слідчого судді, суду, прийнятої за висновком лікаря про те, що такій особі загрожує значне погіршення стану здоров'я та існує очевидна загроза її життю. Застосування примусового годування без ухвали слідчого судді, суду забороняється.

Примусове годування має на меті гуманне ставлення до особи, взятої під варту, її прав, честі і гідності та не допускає будь-якого приниження чи тортур стосовно такої особи.

Начальник установи попереднього ув'язнення при встановленні факту відмови особи, взятої під варту, від прийняття їжі повинен скласти акт про відмову від прийняття їжі, у якому зазначити причини такої відмови, та протягом однієї доби: 1) письмово поінформувати про це орган досудового розслідування або суд, у провадженні якого перебуває кримінальне провадження (справа), а також прокурора, захисника; 2) повідомити членів сім'ї (за наявності) особи, взятої під варту, крім випадків, якщо це спеціально заборонено особою, взятою під варту, про що така особа у письмовій формі повідомляє начальника установи попереднього ув'язнення; 3) у разі відмови неповнолітнього від прийняття їжі – додатково повідомити законного представника та відповідні служби у справах дітей незалежно від бажання неповнолітнього і в разі обґрунтованості зазначених причин негайно вжити заходів щодо задоволення законних вимог такої особи.

Особа, взята під варту, яка відмовилася від прийняття їжі, з моменту встановлення такого факту має перебувати під постійним наглядом лікаря.

Лікар несе персональну відповідальність за правильність та своєчасність визначення виду примусового годування. Кожен випадок застосування примусового годування особи, взятої під варту, здійснюється у присутності лікаря.

Під час підготовки висновку лікар, зважаючи на стан здоров'я особи, взятої під варту, визначає вид примусового годування.

Видами примусового годування є: 1) годування через назогастральний зонд за допомогою лійки; 2) годування через назогастральний зонд краплинно; 3) годування через назогастральний зонд за допомогою шприца Жане; 4) годування з ложки; 5) годування за допомогою напувальниці; 6) годування через гастростому.

Питання про застосування примусового годування особи, взятої під варту, вирішується судом у порядку, передбаченому законом.

Начальник установи попереднього ув'язнення невідкладно інформує Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо прийняття слідчим суддею, судом рішення про примусове годування особи, взятої під варту.

Примусове годування є крайнім заходом для збереження життя особи, взятої під варту, і не може бути застосовано у випадках, якщо відмова від прийняття їжі більше не становить загрози її життю або особа, взята під варту, заявила про своє бажання добровільно вживати їжу.

Порядок примусового годування, а також умови тримання осіб, взятих під варту, які відмовляються від прийняття їжі, встановлюються Кабінетом Міністрів України⁶⁰.

На підзаконному рівні можна вказати на декілька документів, що деталізують медичне обслуговування затриманих (взятих під варту) осіб.

Насамперед, це спільний наказ МОЗ України, МВС України, Мін'юсту України від 22.10.2012 № 821/937/1549/5/156 «Про затвердження Порядку взаємодії закладів охорони здоров'я, органів внутрішніх справ, слідчих ізоляторів і виправних центрів щодо забезпечення безперервності лікування препаратами замісної підтримувальної терапії». Затверджений наказом Порядок розроблений з метою забезпечення безперервності лікування препаратами замісної підтримувальної терапії та поширюється на наступні категорії осіб:

а) осіб, які вчинили адміністративне правопорушення і перебувають у кімнатах для затриманих та доставлених до чергових частин ОВС (адмінзатриманих) *(сьогодні – Національної поліції, але зміни до наказу не внесені – примітка наша)*;

б) осіб, затриманих за підозрою у вчиненні злочину, які утримуються в ізоляторах тимчасового тримання ОВС *(сьогодні – Національної поліції, але зміни до наказу не внесені – примітка наша)*;

⁶⁰ Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30.06.1993 № 3352-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text> (дата звернення 15.05.2023).

в) осіб, щодо яких було обрано запобіжний захід у вигляді узяття під варту, які утримуються в слідчих ізоляторах або в ізоляторах тимчасового тримання, згідно з чинним законодавством (узяті під варту);

г) осіб, підданих адміністративному арешту, які утримуються в ізоляторах тимчасового тримання та спеціальних приймальниках ОВС (сьогодні – Національної поліції, але зміни до наказу не внесені – примітка наша) (адмінзарештовані);

г) осіб, які відбувають покарання у виправних центрах (засуджених)⁶¹.

Наступним є Наказ МВС України від 02.12.2008 № 638 «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку в ізоляторах тимчасового тримання органів внутрішніх справ України». Зауважимо, що у змісті чинного на сьогодні наказу так само не відбулося змін пов'язаних із створенням Національної поліції. Порядок медичного та санітарно-протиепідемічного забезпечення в ІТТ, затверджений п. 9 цих Правил⁶².

Із цього приводу варто погодитись з І. Сенютою у тому, що в разі порушення права людини на медичну допомогу вона може скористатись усім необхідним правовим інструментарієм для захисту своїх можливостей, у тому числі судовим⁶³. Таким чином, не маючи достатньої можливості реалізувати право на медичну допомогу та незалежне медичне обстеження, підозрюваний (обвинувачений), має всі підстави для подання судового позову про порушення його прав при здійсненні кримінального провадження як до системи національного правосуддя, так і до міжнародних інстанцій, зокрема, Європейського Суду з прав людини.

⁶¹ Про затвердження Порядку взаємодії закладів охорони здоров'я, органів внутрішніх справ, слідчих ізоляторів і виправних центрів щодо забезпечення безперервності лікування препаратами замісної підтримувальної терапії: наказ МОЗ України, МВС України, Мін'юст України від 22.10.2012 № 821/937/1549/5/156. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1868-12#Text> (дата звернення 15.05.2023).

⁶² Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку в ізоляторах тимчасового тримання органів внутрішніх справ України: наказ МВС України від 02.12.2008 № 638. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0137-09#Text> (дата звернення 15.05.2023).

⁶³ Сенюта І. Я. Право людини на медичну допомогу: деякі теоретико-практичні аспекти. Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення). *Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (17-18.04.2008, м. Львів)*. С. 277–283.

3.3. Стан дотримання поліцейськими права людини на охорону здоров'я

Ретельне вивчення питання дотримання поліцейськими права людини на охорону здоров'я в Україні вимагає проведення комплексного мультидисциплінарного дослідження. Разом із тим, можна стверджувати про те, що пов'язані із реалізацією права на охорону здоров'я проблеми часто носять латентний характер. Втім, для аналізу стану дотримання поліцейськими права людини на охорону здоров'я доцільно звернутися до результатів попередніх досліджень за суміжною тематикою.

Так, у 2014 – 2015 роках Міжнародним фондом «Відродження» разом з Правовою Ініціативою Відкритого Суспільства (м. Будапешт; Угорщина) та національними фондами Фундацій Відкритого Суспільства в Молдові та Грузії, Університетом Західної Англії, було проведено дослідження практичного забезпечення процесуальних гарантій осіб, затриманих за підозрою у вчиненні правопорушень. Щодо забезпечення **права на медичну допомогу**, було зафіксовано випадки ненадання або неналежного надання медичної допомоги особам, які знаходяться в хворобливому стані, стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння; наголошено, що в Україні відсутній ефективний механізм надання медичної допомоги затриманим особам⁶⁴. Тут варто погодитись із думкою Н. В. Уварової, що результати проведеного дослідження можуть свідчити про недосконалість окремих положень «нового» КПК⁶⁵.

За результатами Національного моніторингу незаконного насильства в поліції у 2020 році, проведеного Харківським інститутом соціальних досліджень (далі – ХІСД), найважливішим показником відсутності змін, було названо збереження існуючої десятиліттями системи збору та аналізу скарг на дії поліцейських і системи оцінки стану законності в поліції загалом. Значна частина скарг надходить безпосередньо в поліцію і розглядається там, попри створення Державного бюро розслідувань, більшість даних про незаконне насильство в поліції все ще оцінюється самою поліцією і лише потім передається до інших правоохоронних органів, без участі недержавних

⁶⁴ Процесуальні гарантії підозрюваних осіб. Міжнародний фонд «Відродження». Дослідження від 18.12.2014. URL : https://www.irf.ua/doslidzhennya_protseualni_garantii_pidozryuvanikh_osib/ (дата звернення 15.05.2023).

⁶⁵ Уварова Н. В. До проблеми удосконалення прав представників сексуальних меншин та трансгендерних особистостей як учасників кримінального провадження. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2018. Спеціальний випуск № 3 (94) «Права людини: методологічний, гносеологічний та онтологічний аспекти»*. С. 238-242.

інститутів і самих потерпілих. На думку фахівців це сприяє тому, що відтворюється механізм, який неодноразово був оцінений у рішеннях Європейського суду з прав людини, звітах міжнародних організацій та дослідженнях ХІСД як неефективний.

Отже, закрита система збору та розслідувань скарг безпосередньо впливає на кількість таких повідомлень, адже навіть при зверненні до медичної установи з наслідками побоїв або катувань постраждалим доводиться мати справу з поліцейськими. Саме тому жертви тортур або насильства воліють нікуди не звертатись і це призводить до того, що реальний масштаб насильства в поліції все ще залишається прихованим від офіційної статистики – як поліцейської, так і медичної, дані яких не можна вважати об'єктивними та на які відповідно не можна спиратись задля оцінювання реальних масштабів насильства.

Статистика випадків катувань та нелюдського поводження під час розслідування вказує на те, що їхня кількість фактично стабілізувалась протягом п'ятнадцятирічного періоду та складає 0,2–0,3 %. Зокрема, згідно з даними, із початку спостережень (2004 рік) кількість жертв катувань періодично дещо зменшується, а потім знов зростає. Разом із тим різним видам катувань (зокрема, ненаданню медичної допомоги) у поліції кожного року піддаються майже 100 000 людей. Під час дослідження респондентів запитували про те, чи зазнавали їхні друзі, знайомі, близькі протягом 12 місяців 2020 року навмисного заподіяння поліцейськими побоїв, знущань або катувань. Про те, що їхні близькі зазнавали такого поводження, вказали 7,1 % опитаних, що в абсолютних числах у вибірці склало 211 людей. При цьому 19,8 % тривалий час утримували в місцях, які для цього не пристосовані, а 10,5 % не надавали медичну допомогу.

З іншого боку, розподіл відповідей поліцейських на запитання «Які види незаконного фізичного або психічного насильства і неналежного поводження ви вважаєте найбільш розповсюдженими в поліції?» засвідчив, що ненадання медичної допомоги у поліції сягає 0,5 %, а у патрульній поліції – 6,3 %.

Оцінюючи загальні тенденції незаконного насильства, різним видам катувань, серед яких, ненадання медичної допомоги у поліції щорічно піддаються майже 100 000 людей (станом на 2020 рік)⁶⁶.

Таким чином, можна стверджувати про те, що стан дотримання поліцейськими права людини на охорону здоров'я не є задовільним, про що свідчать стійкі показники наявності відповідних порушень. Серед

⁶⁶ Національний моніторинг незаконного насильства в поліції в 2020 році. Харківський інститут соціальних досліджень (ХІСД). Харків, 2020. 64 с.

головних дестабілізуючих чинників можна назвати: нормативні – недосконалість правового регулювання; організаційні – відсутність належної уваги до проблеми забезпечення права людини на охорону здоров'я з боку поліцейських, інших органів та громадських інституцій а соціальні, обумовлені низькою довірою суспільства до правоохоронної системи в цілому.

3.4. Перспективи удосконалення забезпечення поліцейськими права людини на охорону здоров'я

Удосконалення забезпечення поліцейськими права людини на охорону здоров'я може розглядатися як за загальними (гарантування права на доступ до медичної допомоги), так і спеціальними напрямками (забезпечення охорони здоров'я окремих категорій осіб).

За загальним напрямком удосконалення, спираючись на попередні дослідження Н.В. Уварової, вимагає закріплення права на медичну допомогу і незалежне медичне обстеження в межах окремого пункту ч. 3, 4 статті 42 «Підозрюваний, обвинувачений» КПК України. Це має сприяти більш ефективному забезпеченню прав людини та сприятиме підвищенню стандартів якості при здійсненні кримінального провадження. Вказане право має включати можливість отримання гарантованого державою обсягу своєчасної і кваліфікованої медичної допомоги, можливість проведення медичного обстеження на оплачуваній основі (незалежного обстеження) та вільний вибір медичного працівника підозрюваним (обвинуваченим).

Аналогічних змін і доповнень потребують статті 259 «Доставлення порушника», 261 «Адміністративне затримання», 263 «Строки адміністративного затримання» та 264 «Особистий огляд і огляд речей» КУпАП⁶⁷ щодо доступу до медичної допомоги затриманих в адміністративному порядку осіб. Крім того, внесення змін до законодавства щодо закріплення права на медичну допомогу, також вимагатиме деталізації порядку і правил його реалізації на підзаконному рівні.

За окремими напрямками певну проблему становить забезпечення права на охорону здоров'я представників ЛГБТКІ+ спільноти. Уразливість таких осіб може використовуватися поліцейськими для шантажу або вимагань, коли жертві погрожують аутизмом або

⁶⁷ Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-Х. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення 15.05.2023).

кримінальним переслідуванням в обмін на гроші або необхідні свідчення. Для цього використовується весь арсенал підручних засобів – від банальних загроз до багатоходівок з використанням додатків для знайомств в Інтернеті. Разом з тим, за медичною допомогою більшість потерпілих не звертаються, адже припускають, що це може створити додаткові проблеми. Постраждалі не поспішають звертатися зі скаргами в інші державні органи – після досвіду спілкування з поліцією вони сприймають це як дії, наслідки яких можуть лише нашкодити. При цьому певну допомогу надають громадські організації, однак про діяльність останніх знають далеко не всі особи⁶⁸. Згідно з рішеннями Європейського суду з прав людини за статтею 3 ЄКПЛ (Заборона катувань і жорстокого поводження) держава повинна надавати громадянам належну медичну допомогу і лікування під час тримання їх під вартою. Водночас, адміністрації місць тримання під вартою повинні проводити оперативну діагностику стану здоров'я всіх громадян, які перебувають в ув'язненні, і забезпечувати їм своєчасну і всебічну медичну допомогу. Це неодноразово було закріплено у відповідних рішеннях ЄСПЛ (наприклад, Темченко (Temchenko) проти України, Сокіл (Sokil) проти України, Сергій Антонов (Sergey Antonov) проти України, Луньов (Lunev) проти України та ін.). Фактично ж, щодо отримання медичної допомоги ЛГБТКІ+ ув'язнені можуть претендувати на неї, однак отримують її вони тільки після решти ув'язнених, навіть з огляду на обмежені ресурси медицини в місцях позбавлення волі. Не вимагає додаткових пояснень теза про те, що досліджувані нами категорії осіб зазнають утисків як з боку осіб, які є іншими учасниками кримінального провадження, так і з боку представників правоохоронних органів. Так, ще у 2015 році було задокументовано 18 випадків, які свідчать про факти порушень щодо ЛГБТКІ+ осіб з боку правоохоронних органів⁶⁹.

Наступним важливим питанням є удосконалення медичного обслуговування дітей (неповнолітніх осіб) в місцях несвободи.

До мінімальних стандартів належного поводження з дітьми в місцях несвободи слід віднести: наявність у закладі карантину і системи дій у разі виникнення інфекційних захворювань; уся інформація про захворювання дітей відповідним чином реєструється, вчасно передається

⁶⁸ Уварова Н. В. Забезпечення прав трансгендерних особистостей у кримінальному провадженні. *Захист прав людини і основоположних свобод як життєво важлива основа всеохоплюючої безпеки в Європі: матеріали Всеукр. наук.- практ. конф., присвяченої 25-річчю Гельсінського документа 1992 року «Виклик часу перемін» (м. Дніпро, 7 грудня 2017 р.)*. Дніпро: ДДУВС, 2017. С. 151-154.

⁶⁹ Посібник для активістів: Моніторинг, захист прав і адвокація в інтересах ЛГБТ спільноти в Україні. Версія посібника від 27.08.2015 р. 43 с. URL : <http://gay.org.ua/monitoring-doc/manual.pdf> (дата звернення 15.05.2023).

до інших інстанцій; усі діти мають рівний доступ до медичних послуг; усі кімнати в медичному блоці відповідним чином підготовлені до утримання дітей і контролю за поширенням захворювань, такі приміщення постійно прибирають, ремонтують й оновлюють; діти, які утримуються в медичному блоці, мають можливість негайно повідомити про необхідність медичної й іншої допомоги; все необхідне обладнання й ліки є в наявності, мають відповідний термін придатності й перебувають у робочому стані, що регулярно моніториться; персонал знає призначення всього обладнання й ліків; працівники медичного блоку відрекондовуються дітям і носять бейджі з іменами, щоб діти могли знати їх; діти знають, що можуть бути оглянуті лікарем їхньої статі й що можуть вимагати цього; усі послуги, які надаються молодим матерям за межами закладу, доступні й у ньому; існують формальні домовленості з медичними закладами, що надають медичні послуги з діагностування й лікування вразливих дітей; діти мають усю необхідну інформацію про медичні послуги, можуть одержувати нову інформацію тією мовою, що їм зрозуміла; діти знають, як і куди повідомити про проблеми, що виникають із медичною допомогою, знають процедуру звернення і те, як захистити себе у випадку ненадання допомоги або дискримінації; усі звернення, що стосуються медичної допомоги, розглядаються професіоналами-медиками вчасно, а результати розгляду пояснюються в доступній формі дітям, які особисто звернулися; персонал заохочує дітей піклуватися про своє здоров'я, дає відповідні поради й рекомендації; у закладі доступна інформація про те, як слід піклуватися про своє здоров'я (проводяться спеціальні заняття, зустрічі, заходи із залученням фахівців, громадських організацій); діти беруть участь у різних програмах й акціях, спрямованих на профілактику захворювань; після прибуття дитину ретельно обстежують на предмет захворювань, особливих потреб, а результати огляду фіксують (Особливу увагу приділяють: наркотичній або алкогольній залежності; необхідності детоксикації; психічним проблемам; труднощам у навчанні й спілкуванні; особливостям дієти; наявному лікуванню); огляд і діагностику проводить спеціально навчений персонал не пізніше ніж у 24-годинний термін після прибуття; дітей повністю інформують про те, як планується їхнє лікування; інформування враховує вік дітей і здатність до розуміння; дітей, які потребують цілодобового спостереження, розміщують у спеціальних закладах, де це може бути здійснено відповідно до їхніх індивідуальних потреб; прийнятність поміщення до медичних закладів ґрунтується винятково на медичних показаннях; діти, які потребують продовження лікування, повинні одержувати його без перерви після стаціонарного лікування; діти мають повний доступ до

послуг стоматолога, який виявляється в проходженні регулярних оглядів (включаючи обов'язковий огляд після прибуття); діти одержують необхідну інформацію й засоби для гігієни ротової порожнини; організована й працює екстрена допомога стоматолога; усі аспекти медичної допомоги дітям, включаючи профілактику, забезпеченість засобами гігієни, контроль харчування, моніторяться незалежними інспекціями; діти з проблемами психологічного й психічного характеру вчасно діагностуються, доглядаються, підтримуються допомогою фахівців у закладі й мають можливість поступового відновлення в доброзичливому середовищі; персонал закладу має пройти первинний тренінг з розпізнавання у дітей проблем із психікою й первинних дій у цьому випадку (Тренінг повинен надавати інформацію про різні види розладів особистості й синдромів, психологічних станів, їхніх причин і проявів); персонал закладу співпрацює з медиками, щоб поліпшити своєчасну діагностику й надання допомоги; надання первинної психіатричної допомоги включає навички проведення психотерапевтичних занять, а також навички надання допомоги самому собі за участі модератора з персоналу; існують спеціальні заняття для дітей, які мають емоційні, поведінкові або інші психологічні проблеми; дітей заохочують брати участь у процесі терапії й розробці плану лікування; для дітей, які були переведені з інших закладів, завжди існують карти спостереження й лікування, у яких відображені всі проблеми, види лікування, терапії й занять, які мали місце в минулому⁷⁰.

Із викладеного можна зробити висновок, що удосконалення забезпечення поліцейськими права людини на охорону здоров'я має ґрунтуватися на мінімальних стандартах належного поведження. Останні мають бути закріплені на нормативно-правовому рівні та забезпечуватись: загальними суб'єктами владних повноважень – Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, КМУ, ВРУ, спеціалізованими суб'єктами – Національною поліцією та МОЗ України, а також громадськими інституціями (правозахисними групами, організаціями).

⁷⁰ Мінімальні стандарти належного поведження з дітьми в місцях несвободи / Кол. авторів. Харків: ХІСД, 2013. 88 с. URL : <https://khisr.kharkov.ua/minimal-ni-standarty-nalezhnogo-povodzhennia-z-dit-my-v-mistsiax-nesvobody/> (дата звернення 15.05.2023).

3.5. Зарубіжний досвід забезпечення поліцейськими права людини на охорону здоров'я

Щодо незадовільного стану забезпечення поліцейськими права людини на охорону здоров'я в Україні може свідчити кількість рішень, винесених Європейським судом із прав людини (далі – ЄСПЛ) щодо порушення статті 3 «Заборона катування» Європейська конвенція з прав людини⁷¹, а саме – незабезпечення своєчасної та належної медичної допомоги.

За даними Міністерства юстиції України, перелік таких рішень включає 59 рішень (Авраамова проти України, Александровська проти України, Байло проти України, Бородай та інші проти України, Бекетов проти України, Василь Іващенко проти України, Величко проти України, Віслогузов проти України, Вітковський проти України, Гарумов проти України, Герасін проти України, Гончарук та інші проти України, Заярнюк проти України, Іванов і Кашуба проти України, Ільченко проти України, Крюк проти України, Каверзін проти України, Коваль проти України, Корнейкова та Корнейков проти України, Кучерук проти України, Кушнір проти України, Куц проти України, Ладан та Гультяєв проти України, Ліпісвіцька проти України, Логвиненко проти України, Логвиненко проти України, Луньов проти України, Максименко проти України (№2), Медяніков проти України, Миханів проти України, Ніколішен проти України, Осіпенков проти України, Охріменко проти України, Ощурко проти України, Пархоменко проти України, Пісоцький проти України, Петухов проти України, Петухов проти України (№2), Поворозний проти України, Похлебін проти України, Пивоварник проти України, Рамішвілі проти України, Сергій Смірнов проти України, Сержантов проти України, Сокіл проти України, Сокіл проти України, Соколовський проти України, Солопова проти України, Суслов проти України, Смілянська проти України, Стрюков проти України, Темченко проти України, Тодоров проти України, Сергій Антонов проти України, Савінов проти України, Яковенко проти України, Чуприна проти України, Шморгунов та інші проти України, Щербак проти України)⁷².

⁷¹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950: Міжнародний документ; Рада Європи. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 15.05.2023).

⁷² Міністерство юстиції України. Рішення щодо України, винесені Європейським судом з прав людини. Стаття 3 «Заборона катування» URL : <https://minjust.gov.ua/m/stattya-3-zaborona-katuvannya> (дата звернення 15.05.2023)

Отже, з огляду на відсутність комплексного рішення цієї проблеми, кількість таких рішень зростатиме і надалі.

Повертаючись до мінімальних стандартів належного поводження з дітьми в місцях несвободи, можна взяти їх за основу для удосконалення національного законодавства, поступово наблизивши його до стандартів Європейського союзу. Значною мірою це стосується також забезпечення поліцейськими права людини на охорону здоров'я.

Ключовими міжнародними документами тут варто вважати:

1. Мінімальні стандарти ООН для адміністрації місць позбавлення волі неповнолітніх (Пекінські правила);
2. Ключові принципи з захисту всіх осіб, що знаходяться під якою формою позбавлення волі або ув'язнення;
3. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання;
4. Конвенція про права дитини;
5. Декларація з захисту постраждалих від катувань та іншого жорстокого, нелюдського та принижуючого поводження або покарання;
6. Європейські пенітенціарні правила;
7. Європейські правила для неповнолітніх, що вчинили злочин та були засуджені до позбавлення волі;
8. Правила ООН з захисту неповнолітніх, позбавлених волі;
9. Правила ООН щодо поводження жінками в ув'язненні та заходи не пов'язані з позбавленням волі для жінок, що скоїли злочин (Бангкокські правила);
10. Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими.
11. Принципи захисту осіб з психічними хворобами та покращення медичного догляду за психічно хворими⁷³.

На рівні національного законодавства зарубіжних держав, позитивний досвід так само може бути взятий за основу удосконалення діяльності Національної поліції за досліджуваною проблематикою.

Цікавим і корисним тут може бути досвід Республіки Польща. Наразі кримінально-процесуальний кодекс Польщі від 06.06.1997 враховує медичні аспекти статусу підозрюваного (обвинуваченого). Зокрема, §§ 1, 2 артикулу 74, регламентують, що підозрювана особа зобов'язана пройти: 1) огляд тіла і дослідження, що пов'язані з порушенням цілості тіла, взяття відбитків пальців, фотографування і демонстрацію іншим особам; 2) психологічні та психіатричні дослідження, а також дослідження, пов'язані з проведенням процедур на

⁷³ Мінімальні стандарти належного поводження з дітьми в місцях несвободи / Кол. авторів. Харків: ХІСД, 2013. 88 с. URL : <https://khisr.kharkov.ua/minimal-ni-standarty-nalezhnogo-povodzhennia-z-dit-my-v-mistsiax-nesvobody/> (дата звернення 15.05.2023).

тілі, за винятком хірургічних, за умови, що це не загрожує здоров'ю, якщо проведення таких досліджень є необхідним (в тому числі забір крові, волосся або виділень з організму, наприклад слини); дослідження повинні бути проведені уповноваженим працівником служби охорони здоров'я; 3) взяття поліцейським мазка зі слизової оболонки щоби, якщо це є необхідним і не несе загрози для здоров'я. Невиконання вказаних обов'язків може призвести до затримання і примусового приведення підозрюваного, так само як і призвести до застосування щодо такої особи в необхідному обсязі фізичної сили, або технічних засобів, призначених для подолання протидії (приборкування)⁷⁴.

Окрім цього, у 2015 році, окремими розпорядженнями міністра юстиції Республіки Польща було визначено типові інструкції з роз'яснення прав учасників кримінального провадження (підозрюваного, заарештованого, тимчасово заарештованого, заарештованого на підставі європейського ордеру, свідка та потерпілого). Приміром, особа, затримана у кримінальному провадженні має право на доступ до необхідної медичної допомоги (пункт 10), а тимчасово заарештована особа має право на забезпечення необхідної медичної допомоги (пункт 10)⁷⁵.

Викладене свідчить про урахування в діяльності польської поліції права особи на медичну допомогу в кримінальному провадженні та належне визначення порядку його забезпечення для різних категорій осіб (підозрюваного, заарештованого, тимчасово заарештованого та заарештованого за європейським ордером).

Кримінально-процесуальний кодекс Грузії від 09.10.2009, серед прав та обов'язків обвинуваченого ч.9 статті 38, закріплює, що обвинувачений має право негайно по затриманні або в разі арешту вимагати безкоштовне медичне обстеження і отримати відповідний письмовий висновок. Це право обвинуваченого повинно бути здійснено негайно. Він також має право в порядку, встановленому законодавством Грузії, в будь-який час, за власний рахунок негайно пройти медичний огляд в обраного ним експерта⁷⁶. Тут законодавцем приділено увагу реалізації права на медичне обстеження та можливості негайного

⁷⁴ Kodeks postępowania karnego. Ustawa z dnia 06.06.1997. URL : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970890555> (дата звернення 15.05.2023).

⁷⁵ Tłumaczenia wzorów pouczeń w postępowaniu karnym, stanowiących załączniki do rozporządzeń Ministra Sprawiedliwości. URL : <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/tlumaczenia-wzorow-pouczen> (дата звернення 15.05.2023).

⁷⁶ Кримінально-процесуальний кодекс Грузії від 09.10.2009. URL : <http://mrmg.eu/35-ugolovno-processualnyu-kodeks-gruzii.html> (дата звернення 15.05.2023).

проходження медичного огляду в обраного експерта за власний кошт обвинуваченої особи.

У свою чергу, Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Молдова від 14.03.2003, розмежовує та закріплює право на медичну допомогу як підозрюваного так і обвинуваченого (підсудного). Зокрема, відповідно до пункту 15) ч. 2 статті 64 «Права та обов'язки підозрюваного», така особа серед іншого має право подавати заяви, в тому числі щодо незалежної медичної допомоги. Також, за пунктами 18) та 18-1) частини 2 статті 66 «Права і обов'язки обвинуваченого, підсудного», зазначена особа має право на подання заяв, в тому числі щодо незалежної медичної допомоги та негайно після затримання або ознайомлення з рішенням про застосування до неї запобіжного заходу мати доступ до медичного обстеження та незалежної медичної допомоги, в тому числі за власний рахунок⁷⁷. Тобто, на законодавчому рівні закріплено можливість для отримання незалежної медичної допомоги підозрюваним та доступ до медичного обстеження й незалежної медичної допомоги обвинуваченим, як безоплатно, так і за власний рахунок.

Подібно до вітчизняного КУпАП, у Законі Латвійської Республіки «Про адміністративну відповідальність» від 25.10.2018, наведено положення про медичний огляд особи. Разом із тим, відповідна процедура є більш деталізованою. Так, за статтею 113 «Огляд на предмет вживання одурманюючих речовин», для визначення вмісту алкоголю в повітрі, що видихається особою, посадова особа має право перевіряти видихуване повітря за допомогою призначеного для цього вимірювального приладу. Якщо є обґрунтована підозра, що особа перебуває у стані алкогольного сп'яніння або в стані алкогольного сп'яніння, але провести огляд дихання неможливо або особа не погоджується з його проведенням чи результатами проведеного огляду, посадова особа доставляє особу до лікувального закладу для проведення медичного огляду. Кабінет Міністрів Латвійської Республіки визначає вимоги, яким має відповідати вимірювальний прилад, за допомогою якого перевіряється повітря, що видихається людиною. З метою встановлення стану сп'яніння або дії наркотичних чи інших одурманюючих речовин посадова особа доставляє особу до лікувального закладу для проведення медичного огляду, якщо є обґрунтовані підозри щодо вживання наркотичних чи інших одурманюючих речовин (дія або інтоксикація). Порядок визначення концентрації алкоголю у

⁷⁷ Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Молдова від 14.03.2003. URL : <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=2&id=326970> (дата звернення 15.05.2023).

видихуваному повітрі, а також порядок визначення дії алкоголю, наркотичних чи інших одурманюючих речовин чи сп'яніння визначаються Кабінетом Міністрів⁷⁸.

У Кримінально-процесуальному кодексі Республіки Болгарія від 28.10.2005 містяться положення про відбір зразків для порівняльного дослідження. Так, ч. 4 статті 146 регламентує, що у випадку коли зразки для порівняльного дослідження пов'язані з узяттям зразків крові або іншими подібними втручаннями з проникненням в організм людини, взяття зразків проводяться особою з медичною компетентністю під наглядом лікаря відповідно до правил медичної діяльності та без шкоди для здоров'я особи⁷⁹.

Вивчення зарубіжного досвіду забезпечення поліцією права особи на охорону здоров'я свідчить про наступне: а) переважно стосується спеціальних категорій осіб (затриманих, підозрюваних, взятих під варту тощо); б) детально регламентовано у кримінально-процесуальному законодавстві, меншим чином – у адміністративному; в) пов'язане із медичною допомогою та медичними оглядами (обстеженнями).

Наведене вище дозволяє вести мову про неоднозначність підходів до забезпечення поліцією права людини на охорону здоров'я, зокрема, на таку складову цього права як медична допомога. Водночас, позитивний зарубіжний досвід переконливо свідчить про необхідність відображення права на охорону здоров'я для затриманої, взятої під варту, підозрюваної (обвинуваченої) особи як на рівні законодавств, так і у підзаконних нормативно-правових актах, детально описавши умови, порядок і алгоритми забезпечення відповідного права. Це дозволить впровадити доктрину людиноцентризму у діяльність Національної поліції України, сприяючи її становленню як сервісної правоохоронної інституції європейського зразку.

⁷⁸ Law on Administrative Liability № 225, 14.11.2018. URL : <https://likumi.lv/ta/en/en/id/303007-law-on-administrative-liability> (дата звернення 15.05.2023).

⁷⁹ Наказателно-процесуален Кодекс. Република България. 28.10.2005 URL : <https://justice.government.bg/home/normdoc/2135512224> (дата звернення 15.05.2023)..

Розділ 4

УМОВИ ТРИМАННЯ ЗАТРИМАНИХ ОСІБ В КІМНАТАХ ДЛЯ ЗАТРИМАНИХ ТА ДОСТАВЛЕНИХ ЧЕРГОВОЇ ЧАСТИНИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Існує три етапи здійснення адміністративного затримання: фактичне обмеження свободи затриманого; доставлення затриманого до відділення поліції; тримання особи в місці, куди його було доставлено. Виділені нами етапи є базовими і визначають загальний порядок застосування адміністративного затримання.

Згідно законодавства, особи, яких було затримано в рамках провадження у справах про адміністративні правопорушення мають перебувати в кімнатах для затриманих осіб. Загальні вимоги до таких кімнат передбачені Інструкцією з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України⁸⁰, адже саме чергова служба відповідає за дотримання порядку та законних вимог в кімнатах для затриманих в територіальних відділеннях поліції. Зокрема:

- забезпечення належних матеріально-побутових умов тримання осіб у КЗ, проведення капітальних та поточних ремонтів таких приміщень покладається на підрозділ логістики та матеріально-технічного забезпечення ГУНП;

- за приведення КЗ у територіальних відділеннях поліції у відповідність до визначених законодавством норм та забезпечення в них належних умов тримання і санітарного стану відповідають керівники цих підрозділів поліції.

Тимчасове тримання осіб у ТВП, визначених у підпункті 6 пункту 3 розділу VI цієї Інструкції, дозволяється в КЗ в установленому законом порядку, які **обладнуються з дотриманням таких вимог:**

- 1) у ТВП обладнується КЗ та за потреби, з урахуванням реальних потреб, кількість КЗ може бути збільшена в установленому порядку;

- 2) КЗ повинні розміщуватися на першому поверсі адміністративного будинку поруч із залом оперативного управління чергової частини для того, щоб її працівники могли контролювати поведінку затриманих;

⁸⁰ Про затвердження Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України: Наказ МВС України від 23.05.2017 № 440. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-17#Text>

3) затримані особи повинні утримуватися у КЗ із розрахунку не менше ніж 4 квадратних метри корисної площі на одну особу (без урахування площі, призначеної для умивальника та чаші клозетної);

4) КЗ повинні бути забезпечені природним та штучним освітленням відповідно до Державних будівельних норм України «Природне і штучне освітлення» (ДБН В.2.5.-28:2018), вентиляцією, в опалювальний період – обігрівом, із температурою повітря не нижчою 18 °С, із дотриманням рівня вологості повітря в межах норми;

5) КЗ обладнуються засобами відеонагляду, санітарно-гігієнічними приладами (чашами клозетними, умивальниками – із забезпеченням права на приватність) та меблями для забезпечення мінімальних потреб для осіб, які в них утримуються.

У разі тимчасової відсутності/нефункціонування кімнат для затриманих в територіальних відділеннях поліції, затримані особи поміщуються до ізолятору тимчасового тримання⁸¹.

Зауважимо, що законодавством передбачені певні правила перебування осіб в кімнатах для затриманих. Перед помещенням до КЗ затриманої особи **черговий зобов'язаний**:

1) з'ясувати стан її здоров'я;

2) зареєструвати затриману особу в журналі обліку осіб, яких поміщено до кімнати для затриманих або у відповідній інформаційній підсистемі системи ІППІ;

3) поінформувати затриману особу про наявність у КЗ системи відеоспостереження (забезпечити розміщення попереджувального знака при вході до зони з відеоспостереженням);

4) поінформувати затриманого про його права та обов'язки.

Перед помещенням до КЗ чергової частини органу поліції у службовому приміщенні, куди доставлено особу, яка вчинила адміністративне правопорушення, відповідно до статті 264 КУпАП уповноваженою на те посадовою особою однієї статі з особою, яку доставили, в присутності двох свідків (понятих) таєї ж статі проводиться особистий огляд і огляд речей доставленої особи.

Огляд речей, ручної кладі та інших предметів здійснюється у присутності особи, у власності (володінні) якої вони є. У невідкладних випадках зазначені речі, предмети може бути піддано оглядові за участю двох свідків (понятих) за відсутності власника (володільця).

⁸¹ Про затвердження Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України: Наказ МВС України від 23.05.2017 № 440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-17#Text>.

Забороняється поміщати до КЗ осіб, якщо стосовно них не складено протокол про адміністративне затримання або протокол про затримання особи, підозрюваної в учиненні кримінального правопорушення.

Черговим чергової частини при розміщенні осіб у КЗ необхідно дотримуватися встановлених законодавством вимог щодо окремого тримання:

- чоловіків від жінок;
- неповнолітніх від дорослих;
- осіб, які вперше притягуються до кримінальної відповідальності, від осіб, які раніше притягувалися до кримінальної відповідальності;
- осіб, обвинувачених або підозрюваних у вчиненні тяжких або особливо тяжких злочинів, від інших осіб;
- осіб, які раніше працювали в правоохоронних органах, або колишніх суддів від інших осіб;
- іноземців і осіб без громадянства від інших осіб;
- обвинувачуваних або підозрюваних в одному й тому самому кримінальному правопорушенні;
- хворих на інфекційні захворювання від здорових осіб.

Чергові чергової частини повинні в межах компетенції забезпечити право затриманої особи звертатися зі скаргами, заявами і листами до посадових осіб поліції, прокуратури, суду, органів державної влади та місцевого самоврядування, громадських організацій, а також до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Європейського суду з прав людини, відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, або їх представників.

Для написання скарги затриманій особі на її прохання видається папір та кулькова ручка, а в разі звернення до прокурора, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини чи Європейського суду з прав людини – конверт, який запечатується. Написання скарги затриманою особою забезпечується в кімнаті для проведення слідчих (розшукових) і інших процесуальних дій під наглядом поліцейського.

Під час перебування правопорушників у КЗ оперативний черговий зобов'язаний:

- 1) організувати постійний нагляд за поведінкою затриманих;
- 2) контролювати додержання встановлених строків тримання;

3) не допускати спілкування сторонніх осіб із затриманими, передавання їм заборонених речей та предметів;

4) у разі тимчасового нефункціонування санвузла забезпечити затриманим можливість справляння природних потреб (за потреби);

5) у разі скарги затриманої особи на погіршення стану здоров'я та виявлення зовнішніх ознак такого погіршення або ознак отримання затриманим тілесних ушкоджень надати невідкладну домедичну допомогу та викликати екстрену (швидку) медичну допомогу;

б) у разі спроби затриманого вчинити самогубство, завдати шкоди своєму здоров'ю або іншим особам, які перебувають у КЗ, перевести його до іншої кімнати та викликати бригаду екстреної (швидкої) медичної допомоги для надання затриманому необхідної медичної допомоги відповідно до його стану.

7) У виняткових випадках, передбачених Законом України «Про Національну поліцію», чергові чергової зміни або інші члени добового наряду чергової служби мають право застосувати до затриманих заходи фізичного впливу (силу), спеціальні засоби, вогнепальну зброю;

8) у разі несправності освітлення чи опалення, займання або затоплення приміщень КЗ негайно викликати працівників аварійних служб та, дотримуючись правил техніки безпеки, ужити заходів для усунення несправностей, ліквідації наслідків аварії. Якщо обставини загрожують життю або здоров'ю затриманих, негайно перевести їх до інших приміщень чи організувати евакуацію, охорону та постійне спостереження за ними.

Проте сьогоднішні реалії доводять, що умови утримання затриманих у відділках поліції не завжди є належними, а саме мають місце такі недоліки:⁸²

- недотримання вимог щодо вільної житлової площі для затриманих осіб (має бути не менше ніж 4 кв. м на кожну особу без урахування площі санітарного вузла та місць загального користування);
- неналежний рівень штучного чи природного освітлення;
- високий рівень вологості, що призводить до появи плісняви на поверхнях стін чи стелі камер або інших приміщень відділення поліції;
- неналежний температурний режим (нижче від +18°C);
- відсутність постійного доступу до питної та проточної води;
- відсутність вільного доступу до туалету;
- невивід на прогулянки на свіжому повітрі;

⁸² Методичні рекомендації щодо проведення моніторингового візиту Національного превентивного механізму до відділу поліції. Київ, 2019. 111 с. URL : https://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2020/02/HR_MethodB5_7_blocOBL.pdf.

- неналежна організація харчування.

Ще однією особливістю і водночас проблемним моментом під час реалізації заходу адміністративного затримання вважаємо переважну відсутність спеціально обладнаних місць для тримання затриманих в порядку адміністративного процесу у разі їх доставлення до відділення поліції. Ізолятори тимчасового тримання не призначені для тимчасового тримання осіб, до яких застосовано адміністративне затримання⁸³. Хоча такий варіант передбачений відомчими нормами, але реалізація його через короткий термін адміністративного затримання вважається недоцільною. У зв'язку з вищевикладеним, трапляються випадки, коли затримані перебувають у коридорах відділень поліції або у кабінетах поліцейських, що не завжди безпечно та зручно для інших поліцейських, самих затриманих або відвідувачів відділення поліції.

Наразі одним із напрямів удосконалення процедури адміністративного затримання є створення умов тримання затриманих під час провадження у справах про адміністративні правопорушення. Таким місцем мають бути спеціально обладнані кімнати для доставлених та затриманих осіб при відділеннях поліції, про що має бути конкретно вказано у статті 261 КУпАП.

Разом із тим, враховуючи те, що не усі приміщення поліції будувались з урахуванням сучасним умов дотримання прав людини, частина КЗ не відповідають встановленим вимогам, а тому їх використання призупинене. Переобладнання потребує значних коштів, а тому, через бюрократичні процедури, відновлення функціонування КЗ у багатьох відділах та відділеннях поліції відтермінується на невизначені терміни.

Необхідно підкреслити, що територіальну належність такого приміщення, до якого доставляється правопорушник, визначає поліцейський, який приводить адміністративне затримання.

Актуальною проблемою є нерегульованість чинним законодавством порядку та умов адміністративного затримання осіб, які мають медичні протипоказання щодо застосування такого заходу примусу. Варто відзначити, що переліку осіб, до яких не може бути застосовано такий захід забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, як адміністративне затримання, не встановлено законодавством. Які медичні протипоказання перешкоджають адміністративному затриманню, не визначено на

⁸³ Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку в ізоляторах тимчасового тримання органів внутрішніх справ України: наказ МВС України від 02.12.2008 № 638. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0137-09#Text>

законодавчому рівні. Відповідно, можемо зробити висновок, що якщо особа, яку затримують, потребує медичної допомоги, поліцейський надає домедичну допомогу, викликає швидку допомогу, направляє особу до медичного закладу за потреби. Безпосередньо в Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції наголошено, що у разі якщо затриманий потребує медичної допомоги, посадова особа органу поліції викликає швидку медичну допомогу⁸⁴. У протоколі про адміністративне правопорушення зазначаються час надання медичної допомоги, номер бригади швидкої медичної допомоги, прізвище та ініціали лікаря, до якого закладу охорони здоров'я направлено затриманого⁸⁵.

Наразі відповідно до наказу МВС передбачено виділення у лікувальних закладах окремих приміщень (палат), які обладнуються для можливості їх використання для поміщення затриманих осіб, які потребують лікування. Хоча, реалізація вказаних положень також перебуває у незадовільному стані, адже хоча приміщення і виділяються лікувальним закладом, обладнати їх під вимоги використання для затриманих осіб має підрозділ поліції. А, як показує практика, коштів на обладнання приміщень та підтримання їх функціонування не вистачає, що дає підстави для закриття таких приміщень, а отже й неможливості здійснення адміністративного затримання осіб, які потребують лікування.

Отже, питання облаштування місць для доставлених і затриманих осіб у відділеннях поліції є нагальним. Усі вимоги до таких приміщень, а також прави поводження з затриманими особами в них визначені вітчизняним та міжнародним законодавством. Основним завданням для органів та підрозділів поліції у цьому напрямі сьогодні є створення нових та приведення до стандартів вже існуючих кімнат для затриманих.

Нагляд прокуратури. До повноважень прокуратури України зокрема входить нагляд за додержанням законів при застосуванні заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, а також нагляд за додержанням законів при застосуванні заходів впливу за адміністративні правопорушення. Тобто виявлення порушень поліцейськими застосування адміністративного затримання, а також порядку тримання в кімнатах для затриманих чергових служб органів Національної поліції та ізоляторах тимчасового тримання органів Національної поліції безпосередньо здійснюється прокурорами України.

⁸⁴ Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції: Наказ МВС України від 04.11.2015 № 1376. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1496-15#Text>.

⁸⁵ Там само.

Згідно офіційних даних Офісу Генерального прокурора⁸⁶ України у 2021 році з ізоляторів тимчасового тримання органів Національної поліції прокуратурою звільнено 7 осіб, із кімнат для затриманих чергових служб органів Національної поліції – жодного. За цей же період прокурорами України під час нагляду за додержанням законів при застосуванні заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, розглянуто 361 документ прокурорського реагування з вжиттям заходів щодо усунення порушень закону під час тримання в ізоляторах тимчасового тримання органів Національної поліції та 408 таких документів під час тримання в кімнатах для затриманих чергових служб органів Національної поліції. Наразі притягнуто до дисциплінарної, адміністративної, матеріальної відповідальності 205 осіб за порушення правил тримання в ізоляторах тимчасового тримання та 138 осіб за порушення правил тримання в кімнатах для затриманих чергових служб органів Національної поліції. Крім того, внесено відомості до ЄРДР за 16 фактами порушення правил тримання в ізоляторах тимчасового тримання та 1 факту порушення правил тримання в кімнатах для затриманих чергових служб органів Національної поліції.

Згідно офіційних даних Офісу Генерального прокурора України у 2022 році з ізоляторів тимчасового тримання органів Національної поліції прокуратурою звільнено 16 осіб, з кімнат для затриманих чергових служб органів Національної поліції – 1 особу. За цей же період прокурорами України під час нагляду за додержанням законів при застосуванні заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, розглянуто 208 документ прокурорського реагування з вжиттям заходів щодо усунення порушень закону під час тримання в ізоляторах тимчасового тримання органів Національної поліції та 287 таких документів під час тримання в кімнатах для затриманих чергових служб органів Національної поліції. До того ж притягнуто до дисциплінарної, адміністративної, матеріальної відповідальності 115 осіб за порушення правил тримання в ізоляторах тимчасового тримання та 88 осіб за порушення правил тримання в кімнатах для затриманих чергових служб органів Національної поліції. Крім того, внесено відомості до ЄРДР за 17 фактами порушення правил тримання в ізоляторах тимчасового тримання та 1 факту порушення правил тримання в кімнатах для затриманих чергових служб органів Національної поліції.

⁸⁶ Офіційний Сайт Офісу Генерального прокурора. URL : <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/pro-robotu-organiv-prokuraturoi-2>.

Згідно офіційних даних Офісу Генерального прокурора України впродовж січня-березня 2023 року з ізоляторів тимчасового тримання органів Національної поліції прокуратурою звільнено 0 осіб, з кімнат для затриманих чергових служб органів Національної поліції – жодного. За цей же період прокурорами України під час нагляду за додержанням законів при застосуванні заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, розглянуто 81 документ прокурорського реагування з вжиттям заходів щодо усунення порушень закону під час тримання в ізоляторах тимчасового тримання органів Національної поліції та 87 таких документів під час тримання в кімнатах для затриманих чергових служб органів Національної поліції. Також притягнуто до дисциплінарної, адміністративної, матеріальної відповідальності 23 особи за порушення правил тримання в ізоляторах тимчасового тримання та 20 осіб за порушення правил тримання в кімнатах для затриманих чергових служб органів Національної поліції. Окрім того, внесено відомості до ЄРДР за 4 фактами порушення правил тримання в ізоляторах тимчасового тримання та 0 фактів порушення правил тримання в кімнатах для затриманих чергових служб органів Національної поліції.

Регулярний нагляд прокуратури за додержанням законів при застосуванні заходів впливу за адміністративні правопорушення сприяє зміцненню дисципліни та законності в лавах Національної поліції під час застосування адміністративного затримання. Водночас впродовж 2021-2023 років під час здійснення такого нагляду жодна затримана або доставлена особа представниками МВС України та органами Національної поліції не була звільнена за ініціативою прокурор, як незаконно утримувана особа.

Зокрема, у 2021 році прокурорами України розглянуто 1189 документів прокурорського реагування з вжиттям заходів щодо усунення порушень закону при застосуванні заходів впливу за адміністративні правопорушення, а 1263 особи притягнуто до дисциплінарної, адміністративної, матеріальної відповідальності в наслідок реалізації прокурорами такого нагляду; внесено відомості до ЄРДР за 35 фактами. Безпосередньо при адміністративному доставленні та затриманні у 2021 році прокурорами України розглянуто 760 документів прокурорського реагування з вжиттям заходів щодо усунення порушень закону при застосуванні заходів впливу за адміністративні правопорушення, а 945 осіб притягнуто до дисциплінарної, адміністративної, матеріальної відповідальності в наслідок реалізації прокурорами такого нагляду; внесено відомості до ЄРДР за 28 фактами.

Також, у 2022 році прокурорами України розглянуто 847 документів прокурорського реагування з вжиттям заходів щодо усунення порушень закону при застосуванні заходів впливу за адміністративні правопорушення, а 922 особи притягнуто до дисциплінарної, адміністративної, матеріальної відповідальності в наслідок реалізації прокурорами такого нагляду; внесено відомості до ЄРДР за 21 фактами. Безпосередньо при адміністративному доставленні та затриманні у 2022 році прокурорами України розглянуто 471 документів прокурорського реагування з вжиттям заходів щодо усунення порушень закону під час застосування заходів впливу за адміністративні правопорушення, а 684 осіб притягнуто до дисциплінарної, адміністративної, матеріальної відповідальності в наслідок реалізації прокурорами такого нагляду; внесено відомості до ЄРДР за 11 фактами.

До того ж, упродовж січня-березня 2023 року прокурорами України розглянуто 232 документи прокурорського реагування з вжиттям заходів щодо усунення порушень закону при застосуванні заходів впливу за адміністративні правопорушення, а 324 особи притягнуто до дисциплінарної, адміністративної, матеріальної відповідальності в наслідок реалізації прокурорами такого нагляду; внесено відомості до ЄРДР за 5 фактами. Безпосередньо при адміністративному доставленні та затриманні впродовж січня-березня 2023 року прокурорами України розглянуто 145 документів прокурорського реагування з вжиттям заходів щодо усунення порушень закону при застосуванні заходів впливу за адміністративні правопорушення, а 265 осіб притягнуто до дисциплінарної, адміністративної, матеріальної відповідальності в наслідок реалізації прокурорами такого нагляду; внесено відомості до ЄРДР за 4 фактами.

Дотримання прав людини виступає одним із найважливіших завдань діяльності Національної поліції України. Зокрема, відповідно до статті 2 Закону України «Про Національну поліцію», завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: забезпечення публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг із допомоги особам, що з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги⁸⁷. А стаття 7 цього ж законодавчого акту визначає дотримання прав людини одним із першорядних принципів діяльності поліції.

⁸⁷ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 40-41. Ст. 379.

Із метою реалізації практичних заходів щодо запровадження принципу дотримання прав і свобод людини в поліцейську діяльність, керівництвом Національної поліції розроблено та успішно запроваджено в діяльність деяких органів та підрозділів поліції систему **Custody Records**, що активно впроваджується з 2016 року у підрозділах Національної поліції та є інструментом ефективного захисту прав і свобод людини, а також працівників поліції від необґрунтованих звинувачень.

Custody Records є перспективним європейським досвідом, який забезпечує відкритість діяльності поліції, забезпечення прав і свобод людини тощо. Повсякчасне запровадження системи у територіальних органах поліції забезпечує безпеку не лише затриманих осіб, гарантування їм прав і свобод, а також гарантує безпеку поліцейським, які безпосередньо контактують з затриманими, завдяки системі цілодобового відеонагляду.

Спираючись на досвід британської поліції та випробувавши її в окремих ізоляторах тимчасового тримання, система стала обов'язковою у всіх ізоляторах тимчасового тримання і поліцейських дільницях і продовжила розвиватися, незважаючи на проблеми воєнного часу.

Стояцька Г. підкреслює, що Custody Records – автоматизована система дій із затриманими особами, що передбачає унеможливлення та недопущення катувань, жорстокого, нелюдського або такого що

принижує людську гідність, поводження із затриманими особами. Її впровадження розпочалось в Україні з 2017 року з урахуванням зарубіжного досвіду та за сприяння, в тому числі, Консультативної місії Європейського Союзу. Основною її метою з самого початку було сприяння запобіганню неналежній поведінці поліцейських стосовно затриманих або відвідувачів, які перебувають у місцях несвободи, і водночас захист правоохоронців від можливих провокацій або наклепів стосовно виконання їх професійних обов'язків⁸⁸.

The screenshot displays a software interface for managing custody records. At the top, there are tabs for 'Регистрація', 'Фото/Прикмети', 'Переміщення', 'Медична картка', 'Події', and 'Передачі/Листи'. Below these are three photo slots, each labeled 'Нет ФОТО' and dated '15.08.2017'. The photo types are 'Напівпрофіль', 'Фас', and 'Профіль'. Below the photos are two body diagrams and a face diagram. To the right is a 'Словесний портрет особи:' field. At the bottom, there is a table for physical characteristics (Прикмети) and a 'Нет ФОТО' slot.

Область	Тип	Опис
ЛОБ	01	ВІДСУТНІСТЬ
ЛОБ	02	ДЕФЕКТ
ЛОБ	03	ПРОТЕЗ
ЛОБ	04	БОРОДАВКА
ЛОБ	05	РОДИМКА
	06	ПУХЛИНА, ШИШКА
	07	ПІГМЕНТНА ПЛЯМА
	08	СЛІДИ ВІСПИ
	09	ЖИРОВИК
	10	ШРАМ, РУБЕЦЬ

Системний підхід до характеристики змісту нормативно-правового забезпечення «Custody Records» дозволяє виділити два напрямки його формування, а саме: нормативно-правове регулювання а) інформаційного та б) кадрового забезпечення системи «Custody Records».

Отже, відповідно до Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Custody Records» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України», затвердженої наказом МВС України від 24 травня 2022 року

⁸⁸ Стояцька Г. М. Запровадження та функціонування «Custody Records» в Україні: філософський аналіз правового потенціалу. Перспективи. *Соціально-політичний журнал*. 2022. № 1. С. 102–108.

№ 311, основними завданнями та призначенням III «Custody Records» є:

1) запобігання незаконному затриманню осіб, удосконалення системи їх захисту від катувань і належного поведження, а також підвищення стандартів захисту прав поліцейських від можливих неправдивих звинувачень у неправомірних діях;

2) об'єднання інформації про затриманих осіб із моменту їх фактичного затримання, перебування в територіальних (у тому числі міжрегіональних) органах Національної поліції України, їх територіальних (відокремлених) підрозділах (далі - органи (підрозділи) поліції), та звільнення або поміщення до спеціальних установ інших органів державної влади в єдиному інформаційному просторі з використанням сучасних інформаційних технологій, комп'ютерного та комунікаційного обладнання;

3) здійснення опитування затриманої особи та поліцейського, який здійснив затримання, щодо обставин та підстав затримання, а також фіксації всіх дій із затриманою особою під час її перебування в органі (підрозділі) поліції;

4) забезпечення оперативного реагування та прийняття управлінських рішень посадовими особами органів (підрозділів) поліції в разі неналежного поведження із затриманими;

5) запровадження автоматизованого формування витягу з електронної картки затримання⁸⁹.

Окрім цього, наказом Голови Національної поліції України від 26.05.2021 № 441 «Про затвердження Змін до структури територіальних органів поліції» запроваджено посади інспекторів із дотримання прав людини у підрозділах Національної поліції на місцях – спеціальних custody officers, що відповідають за функціонування системи «Custody Records»⁹⁰.

Але наразі питання щодо нормативно-правового визначення типових стандартів до облаштування спеціальних приміщень, що мають бути призначені для роботи поліцейських із затриманими особами, у межах функціонування системи «Custody Records», відзначаються відсутністю комплексного підходу, оскільки частково регулюються окремими нормативно-правовими актами.

⁸⁹ Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Custody Records» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» : наказ МВС України від 24.05.2022 № 311. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0629-22#Text>.

⁹⁰ Про затвердження Змін до структури територіальних органів поліції: наказ Голови Національної поліції України від 26.05.2021 № 441.

Наприклад, окремі технічні вимоги до функціонування кімнат для затриманих визначені наказом МВС України від 23.05.2017 № 440 «Про затвердження Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України», відповідно до якого, кімнати для затриманих повинні розміщуватися на першому поверсі адміністративного будинку поруч із залом оперативного управління чергової частини для того, щоб її працівники могли контролювати поведінку затриманих; затримані особи повинні утримуватися в кімнатах для затриманих із розрахунку не менше ніж 4 квадратних метри корисної площі на одну особу (без урахування площі, призначеної для умивальника та чаші клозетної); кімнати для затриманих повинні бути забезпечені природним та штучним освітленням, вентиляцією, в опалювальний період – обігрівом, із температурою повітря не нижчою 18 °С, із дотриманням рівня вологості повітря в межах норми; кімнати для затриманих обладнуються засобами відеонагляду, санітарно-гігієнічними приладами (чашами клозетними, умивальниками – із забезпеченням права на приватність) та меблями для забезпечення мінімальних потреб для осіб, які в них утримуються⁹¹. Цим же наказом визначені й деякі вимоги до технічного стану кімнат для конфіденційного побачення затриманого із захисником.

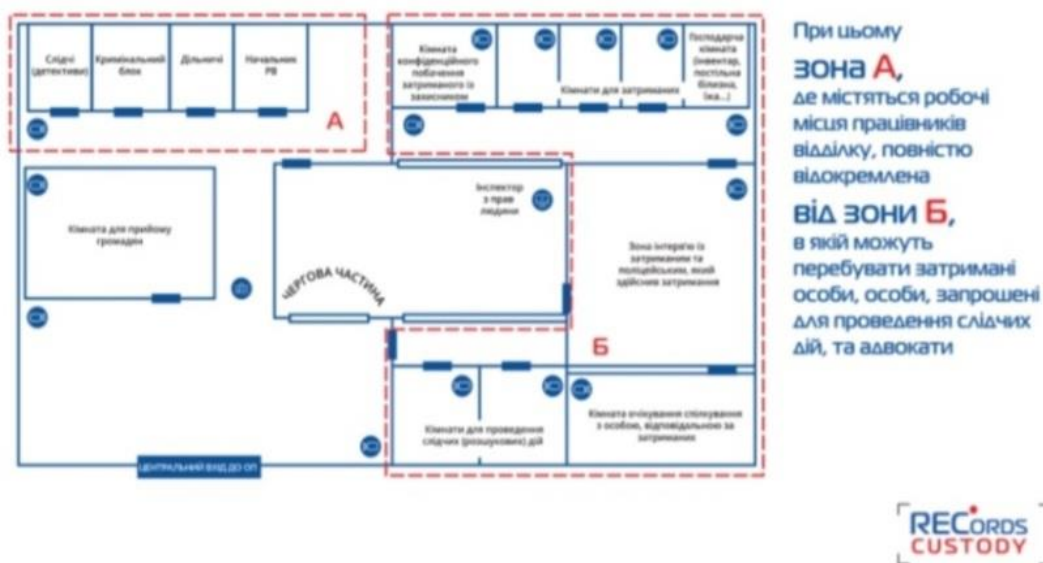

⁹¹ Про затвердження Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України: наказ МВС України від 23.05.2017 № 440.

Окрім того, окремі технічні вимоги обладнання слідчих кімнат визначені наказом МВС України від 18.12.2003 № 1561 «Про затвердження Положення про кімнати для проведення слідчих дій та інших заходів в органах та підрозділах внутрішніх справ України»⁹². Проте, з огляду на застарілість багатьох норм коментованого наказу, нормативні вимоги до функціонування кімнат для проведення слідчих дій потребують якнайшвидшого оновлення.

Custody Records вже підтвердила свою ефективність на практиці, адже в облаштованих згідно міжнародних стандартів приміщеннях територіальних підрозділів поліції для затриманих осіб фіксується зменшення кількості скарг від громадян на дії поліцейських, зокрема й безпідставних.

СХЕМА ОРІЄНТОВНОГО РОЗМІЩЕННЯ ПРИМІЩЕНЬ ВІДДІЛУ ПОЛІЦІЇ ДЛЯ НАЛЕЖНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОБОТИ СИСТЕМИ CUSTODY RECORDS

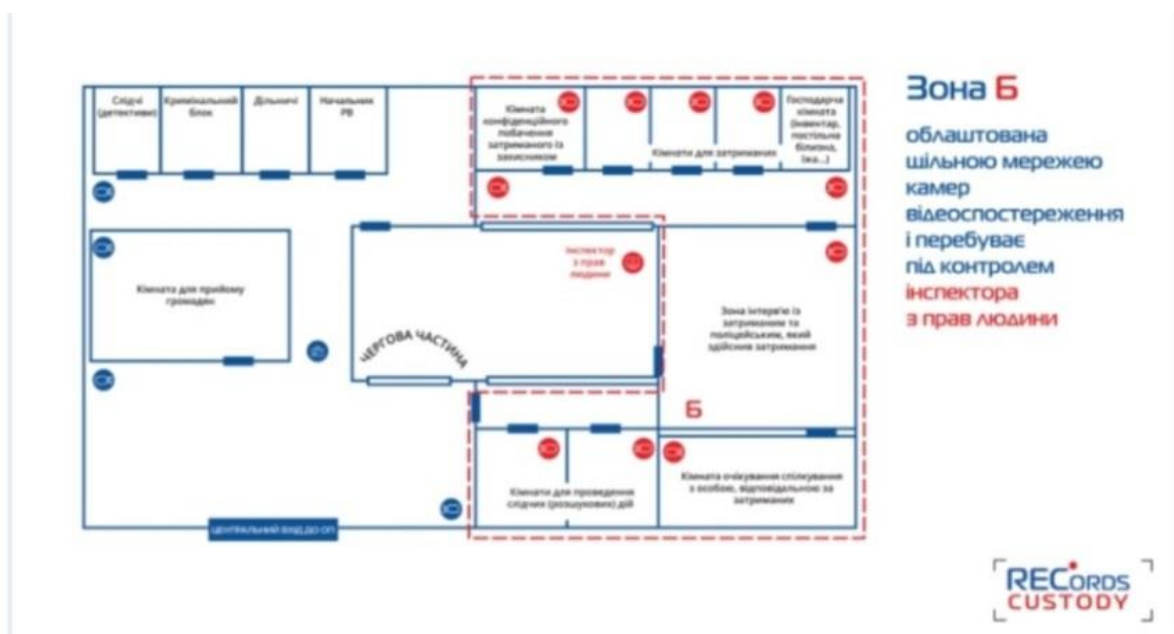
ЗОНА «А» – зона службових приміщень відділу поліції (службові кабінети працівників поліції та інші службові приміщення відділу поліції). Доступ до зони дозволено виключно працівникам поліції та контролюючим органам.

⁹² Про затвердження Положення про кімнати для проведення слідчих дій та інших заходів в органах та підрозділах внутрішніх справ України: наказ МВС України від 18.12.2003 № 1561.

ЗОНА «Б» – зона роботи з затриманими особами. Зона включає такі приміщення:

- кімнату для конфіденційного побачення затриманого із захисником;
- кімнати для затриманих;
- приміщення для господарчих потреб;
- місця проведення інтерв'ю з затриманими;
- бокс (місце) для тимчасового перебування затриманих під час очікування інтерв'ю;
- кімнати для проведення слідчих (розшукових) дій.

Приміщення зони «Б» мають бути розташовані в окремому функціональному блоці адміністративної будівлі органу поліції і передбачати можливість доступу до них виключно з дозволу працівника чергової служби. Вхід до цього блока має здійснюватися з вестибюлю.

ЗОНА «В» – зона роботи добового наряду поліції. Зона включає чергову частину та робоче місце службової особи, відповідальної за перебування затриманих. Доступ до неї має виключно персонал чергової служби добового наряду.

ЗОНА «Г» – зона безперешкодного доступу будь-кого, без необхідності отримання дозволу. Зона включає вестибюль та кімнату для прийому громадян.

Із метою забезпечення належного функціонування Custody Records у відділі поліції, а саме забезпечення процесуальних гарантій затриманих осіб та унеможливлення безпідставних звинувачень на адресу

поліцейських щодо неналежного поводження з затриманими, має бути встановлений порядок перебування осіб у відділі поліції.

Custody Records запроваджується та набуває розвитку на рівні територіальних органів поліції. Однак, як пріоритетні напрямки розвитку системи, варто виділити: визначення адміністративно-правового статусу кастоді-офіцера; облаштування зонування відділень поліції з метою створення умов для затриманих осіб; нормативно-правове та технічне визначення системи відеоспостереження у відділенні поліції та принципи роботи з отриманими даними⁹³.

Таким чином, слід констатувати, що на теперішній час поза межами нормативно-правового регулювання й дотепер залишаються питання щодо визначення технічних вимог до функціонування кімнат для проведення інтерв'ю із затриманою особою та працівником поліції, який здійснював таке затримання. Окрім того, потребують більш ретельного опрацювання питання щодо функціонування кімнат для затриманих, кімнат для конфіденційного побачення з захисником та кімнат для проведення слідчих дій. Вирішення цих та багатьох інших питань щодо технічного обладнання та функціонування спеціальних кімнат в рамках запровадження системи «Custody Records» вбачається нами у підготовці Міністерством внутрішніх справ комплексного відомчого нормативно-правового акту, спрямованого на врегулювання зазначених проблемних питань.

Крім того, аналіз діяльності окремих територіальних підрозділів поліції показав, що відсутність чіткої регламентації функціонування системи «Custody Records» призводить до недоліків у її роботі та може негативно впливати як на забезпечення прав та свобод осіб, яких затримують, так і нести певну небезпеку для самих працівників поліції, які здійснюють інтерв'ювання.

Зокрема, кімнати для інтерв'ювання, у багатьох підрозділах поліції обладнані таким чином, що не забезпечують надійного захисту поліцейського від особи, яка затримується, у разі вчинення нею нападу на поліцейського.

Зокрема, відповідно до рекомендацій, інтерв'ювання має здійснюватись наодинці з інспектором підрозділу дотримання прав людини, переважну більшість яких становлять особи жіночої статі. При цьому, перебуваючи наодинці з особою, яка затримується, інспектор,

⁹³ Custody Records: система фіксації всіх дій щодо затриманої особи – стан нормативного регулювання. URL : <https://rpr.org.ua/news/custody-records-systema-fiksatsii-vsikh-diy-shchodo-zatrymano-i-osoby-stan-normatyvnoho-rehuliuвання/>

який проводить інтерв'ювання, не контролює дії особи, яка затримується, адже деякий час зайнятий заповненням картки затриманого в системі ШНП. Звичайно, що у кімнаті для інтерв'ювання є «тривожна кнопка» та здійснюється постійний відеоконтроль через камеру, відео з якої транслюється до чергової частини підрозділу. Проте, враховуючи те, що чергова частина може знаходитись на деякому віддаленні від приміщення, де здійснюється інтерв'ювання, реагування може зайняти деякий час, якого може бути достатньо, для спричинення шкоди здоров'ю та життю поліцейського.

Таким чином, враховуючи відсутність чіткої регламентації процесу інтерв'ювання у відомчих нормативно-правових актах, ***пропонуємо забезпечити, в територіальних підрозділах поліції, присутність під час інтерв'ювання двох поліцейських, один з яких є інспектором підрозділу дотримання прав людини, а інший представник добового наряду, який буде слідкувати за діями особи, яка затримується, для мінімізації потенційної загрози.***

Зокрема, під час інтерв'ювання категорично заборонена присутність поліцейського, який брав участь у затриманні.

Працівник, який здійснює інтерв'ювання, здійснює його у засобах індивідуального захисту.

Вказана рекомендація особливо актуальна у реаліях сьогодення в умовах правового режиму воєнного стану, коли трапляються численні випадки затримання осіб, які є учасниками бойових дій та не до кінця усвідомлюють те, що вони знаходяться не у зоні бойових дій, особливо під дією алкогольного чи наркотичного сп'яніння або посттравматичного синдрому.

Розділ 5

ДОДЕРЖАННЯ ПРИНЦИПУ НЕДИСКРИМІНАЦІЇ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАТРИМАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ

Сутнісне значення принципу недискримінації передбачає:

- забезпечення рівності прав і свобод осіб та/або груп осіб;
- забезпечення рівності перед законом осіб та/або груп осіб;
- повагу до гідності кожної людини;
- забезпечення рівних можливостей осіб та/або груп осіб⁹⁴.

Принцип недискримінації як ядро гідності кожної особи, знаходить своє закріплення в низці міжнародних та національних нормативних актів.

Зокрема, міжнародний та європейський концепт недискримінації забезпечується таким основними актами:

- Загальною декларацією прав людини;
- Міжнародним пактом про громадянські і політичні права;
- Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права;
- Міжнародною конвенцією про ліквідацію всіх форм расової дискримінації;
- Конвенцією ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок;
- Декларацією про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії чи переконань;
- Конвенцією про права осіб з інвалідністю;
- Рамковою конвенцією про захист прав національних меншин;
- Конвенцією про захист прав та основоположних свобод, протокол 12 до неї;
- Європейською соціальною хартією та інші акти.

Розглянемо ключові положення деяких із наведених нормативних документів щодо забезпечення принципу недискримінації.

До того ж, у ст. 2 *Загальної декларації прав людини* закріплено, що кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища.

⁹⁴ Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні. Закон України від 6 вересня 2012 року № 5207-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>.

Уперше термін «дискримінація» був використаний саме в Загальній декларації прав людини. Зокрема, ст. 7 встановлює, що всі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний їх захист законом. Усі люди мають право на рівний захист від якої б то не було дискримінації, що порушує цю Декларацію, і від якого б то не було підбурювання до такої дискримінації⁹⁵.

Стаття 2 *Міжнародного пакту про громадянські і політичні права* закріплює ключові засади дотримання принципу недискримінації кожним суб'єктом суспільних відносин. Зокрема зазначається, що Кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується поважати і забезпечувати всім перебуваючи у межах її території та під її юрисдикцією особам права, визнані в цьому Пакті, без будь-якої різниці щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини.

Кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується:

1) забезпечити всякій особі, права і свободи якої, визнані в цьому Пакті, порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть коли це порушення було вчинене особами, що діяли як особи офіційні;

2) забезпечити, щоб право на правовий захист для будь-якої особи, яка потребує такого захисту, встановлювалось компетентними судовими, адміністративними чи законодавчими властями або будь-яким іншим компетентним органом, передбаченим правовою системою держави, і розвивати можливості судового захисту;

3) забезпечити застосування компетентними властями засобів правового захисту, коли вони надаються.

Неприпустимими є факти дискримінації на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження навіть під час надзвичайного становища в державі, під час якого життя нації перебуває під загрозою (ст. 4).

Стаття 20 забороняє будь які форми підбурювання до національної, расової чи релігійної дискримінації, ворожнечі чи насильства.

Положеннями пакту охоплюються і право дітей на недискримінацію за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, національного чи соціального походження, майнового стану або народження (ст. 24).

Заклик до прямої заборони закріплено у ст. 26, де закріплено, що всі люди є рівними перед законом і мають право без будь-якої дискримінації

⁹⁵Загальна декларація прав людини. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

на рівний захист закону. Всякого роду дискримінація повинна бути заборонена законом, і закон повинен гарантувати всім особам рівний і ефективний захист проти дискримінації за будь-якою ознакою, як-от: раса, колір шкіри, стать, мова, релігія, політичні чи інші переконання, національне чи соціальне походження, майновий стан, народження чи інші обставини⁹⁶.

Як бачимо Міжнародний пакт про громадянські та політичні права закріпив дуже важливі принципи недискримінації, яких повинні дотримуватися поліцейські у своїй повсякденній діяльності, в тому числі під час адміністративного затримання.

Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації засуджує расову дискримінацію та закликає держави проводити політику ліквідації всіх форм расової дискримінації та сприяти взаєморозумінню між усіма расами (ст.2)⁹⁷.

У Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок артикулюється, що дискримінація жінок порушує принцип рівноправності та поваги людської гідності, перешкоджає участі жінок нарівні з чоловіками в політичному, соціальному, економічному та культурному житті своєї країни, заважає зростанню добробуту суспільства і сім'ї та ще більше перешкоджає повному розкриттю можливостей жінок на благо своїх країн та людства,

Конвенцією закріплено поняття «дискримінація щодо жінок» – будь-яке розрізнення, виняток або обмеження за ознакою статі, спрямовані на ослаблення чи зведення нанівець визнання, користування або здійснення жінками, незалежно від їхнього сімейного стану, на основі рівноправності чоловіків і жінок, прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській або будь-якій іншій галузі.

Ключова засада, закріплена в п. d ст. 2 Конвенції, що всі держави зобов'язуються утримуватися від вчинення будь-яких дискримінаційних актів або дій щодо жінок та гарантувати, що державні органи та установи діятимуть відповідно до цього зобов'язання⁹⁸.

Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії чи переконань передбачає, що ніхто не

⁹⁶Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

⁹⁷Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text

⁹⁸ Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text

повинен зазнавати дискримінації на ґрунті релігій або переконань з боку будь-якої держави, установи, групи осіб чи окремих осіб.

Нетерпимість та дискримінація на ґрунті релігій або переконань означає будь-які розрізнення, виключення, обмеження або переваги, базовані на релігії або переконаннях та метою яких або наслідком є знищення або зменшення визнання використання або здійснення на ґрунті рівності прав людини та основних свобод (ст. 2).

У ст. 3 звертається увага, що дискримінація людей на ґрунті релігії або переконань є образою гідності людської особистості і запереченням принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй та осуджується як порушення прав людини та основних свобод, і є перешкодою для дружніх та мирних відносин між державами⁹⁹.

Конвенція про права осіб з інвалідністю визначає, що «дискримінація за ознакою інвалідності» це будь-яке розрізнення, виключення чи обмеження з причини інвалідності, метою або результатом якого є применшення або заперечення визнання, реалізації або здійснення нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, цивільній чи будь-якій іншій сфері. Вона включає всі форми дискримінації, у тому числі відмову в розумному пристосуванні¹⁰⁰.

Дискримінація осіб за ознакою інвалідності є ущемленням достоїнства і цінності людської особистості. Саме тому конвенція забороняє таку дискримінацію по відношенню до осіб з інвалідністю, оскільки останні є більш уразливими до дискримінації, ніж особи без інвалідності.

Рамковою конвенцією про захист прав національних меншин у ст. 4 сторони зобов'язалися гарантувати особам, які належать до національних меншин, право рівності перед законом та право на рівний правовий захист, а також вживати належних заходів для захисту осіб, які можуть стати об'єктами погроз або актів дискримінації, ворожого ставлення чи насильства на підставі їхньої етнічної, культурної, мовної або релігійної самобутності (ст. 6)¹⁰¹.

Фундаментальним документом європейського рівня стала **Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод**. Ст. 14

⁹⁹ Декларация про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на підставі релігії чи переконань. Генеральною Асамблеєю ООН. Українське релігієзнавство. 1996. № 3. С. 65-69. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukr_1996_3_15.

¹⁰⁰ Конвенція про права осіб з інвалідністю 13.12.2006. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text

¹⁰¹ Рамковою конвенцією про захист прав національних меншин. 01.02.1995. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text

закріплює положення, що користування правами та свободами має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою - статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою¹⁰². У протоколі 12 до конвенції закріплено, що ніхто не може бути дискримінований будь-яким органом державної влади за будь-якою ознакою¹⁰³. Це означає, що представникам влади, зокрема правоохоронних органів заборонено вчиняти дискримінаційні дії.

Однією з основних ідей Європейської соціальної хартії є положення про те, що здійснення прав, передбачених нею, забезпечується без будь-якої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, стану здоров'я, належності до національної меншини, народження або інших обставин¹⁰⁴.

На рівні національного законодавства ключові засади антидискримінаційної політики містяться в Конституції України (ст.ст. 21, 24), Законах України: «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»; «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»; «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» та інших.

Виходячи з положень вищенаведених нормативних актів міжнародного, європейського та національного рівнів цілком очевидно, що в державі сформована цілісна система антидискримінаційної політики. Досить чітко це виражається в діяльності поліції як державного органу, максимально близько наближеного до народу.

Отже, відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» під час виконання своїх завдань поліція забезпечує дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і сприяє їх реалізації. Поліцейський зобов'язаний негайно припинити здійснення заходів, що обмежують права та свободи людини. Поліцейським за будь-яких обставин заборонено сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до

¹⁰² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. 04.11.1950. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

¹⁰³ Протокол 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. 23.08.2006. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_537#Text

¹⁰⁴ Європейська соціальна хартія. 3 травня 1996. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text

будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання (ст. 7).

Під час здійснення своєї діяльності поліцейським забороняється допускати будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками¹⁰⁵.

Далі розглянемо питання дотримання поліцейськими принципу недискримінації під час адміністративного затримання.

Відповідно до ст. 260 КУпАП адміністративне затримання допускається з метою:

- припинення адміністративних правопорушень;
- коли вичерпано інші заходи впливу;
- встановлення особи;
- складення протоколу про адміністративне правопорушення у разі неможливості складення його на місці вчинення правопорушення, якщо складення протоколу є обов'язковим, забезпечення своєчасного і правильного розгляду справ та виконання постанов по справах про адміністративні правопорушення.

Відповідно до ст. 262 КУпАП, поліцейські уповноважені здійснювати адміністративне затримання при вчиненні:

- дрібного хуліганства;
- домашнього насильства;
- насильства за ознакою статі;
- невиконання термінового заборонного припису;
- порушення порядку організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій;
- при поширюванні неправдивих чуток;
- злісної непокори законному розпорядженню чи вимозі поліцейського, члена громадського формування з охорони громадського порядку та державного кордону, а також військовослужбовця чи образи їх;
- публічних закликів до невиконання вимог поліцейського;
- порушенні призовниками, військовозобов'язаними, резервістами правил військового обліку;
- порушенні законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію;

¹⁰⁵ Про Національну поліцію. Закон України 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 19.05.2023).

- у разі вчинення поліцейськими поліції особливого призначення Національної поліції України військових адміністративних правопорушень під час дії воєнного стану;
- при прояві неповаги до суду;
- при вчиненні незаконного доступу до інформації в автоматизованих системах;
- при порушенні правил про валютні операції, правил обігу наркотичних засобів або психотропних речовин;
- при порушенні правил незаконного продажу товарів або інших предметів;
- дрібної крадіжки;
- торгівлі з рук у невстановлених місцях;
- при розпиванні спиртних напоїв у громадських місцях чи появи у громадських місцях у п'яному вигляді, що ображає людську гідність і громадську мораль;
- у випадках, коли є підстави вважати, що особа займається проституцією;
- при порушенні правил дорожнього руху;
- при порушенні правил полювання, рибальства й охорони рибних запасів та інших порушень законодавства про охорону і використання тваринного світу;
- при порушенні правил перебування іноземців та осіб без громадянства в Україні і транзитного проїзду через територію України;
- в інших випадках, прямо передбачених законами України.

Тобто, адміністративне затримання поліцейським може вчинюватися виключно у вищеперерахованих випадках.

Відповідно до ст. 43 Закону України «Про Національну поліцію» поліцейський може застосовувати фізичну силу, у тому числі спеціальні прийоми боротьби (рукопашного бою), для забезпечення особистої безпеки або/та безпеки інших осіб, припинення правопорушення, затримання особи, яка вчинила правопорушення, якщо застосування інших поліцейських заходів не забезпечує виконання поліцейським повноважень, покладених на нього законом. Виходячи з цієї норми закону, під час адміністративного затримання поліцейський може застосовувати фізичну силу та спеціальні засоби.

Особи, щодо яких застосовується адміністративне затримання поміщаються до кімнати для затриманих чергової частини органу поліції.

Перед помещенням до кімнати для затриманих чергової частини органу поліції у службовому приміщенні, куди доставлено особу, яка вчинила адміністративне правопорушення, відповідно до ст. 264 КУпАП уповноваженою на те посадовою особою однієї статі з особою, яку

доставили, в присутності двох свідків (понятих) тієї ж статі проводиться особистий огляд і огляд речей доставленої особи¹⁰⁶.

Додержання принципу недискримінації за ознакою статі.

Дискримінація за ознакою статі є ситуацією, за якої особа та/чи група осіб за ознаками статі, що були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами або привілеями в будь-якій формі, встановленій Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», окрім випадків, коли такі обмеження чи привілеї мають правомірну об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними¹⁰⁷.

Виходячи з зазначеної норми закону, під час адміністративного затримання не допустимим є обмеження прав і свобод без законних на те підстав, зокрема за ознакою статі. Тобто, мається на увазі ситуація, коли, за однакових умов поліцейський може застосувати адміністративне затримання до чоловіка, а до жінки не застосувати, або ж навпаки. Таке поводження поліцейського буде дискримінаційним та становитиме порушення принципу недискримінації.

Важливим антидискримінаційним моментом є положення про те, що з метою недопущення дискримінації за ознакою статі при адміністративному затриманні особистий огляд повинен проводитися уповноваженими особами однієї статі з оглядуванням і в присутності двох понятих тієї ж статі (ст. 264 КУпАП).

Наразі у законодавстві відсутнє положення про те, що адміністративне затримання правопорушника (ці) повинно відбуватися поліцейським (-ою) однієї статі з правопорушником.

Додержання принципу недискримінації за мовною ознакою

У кожному випадку адміністративного затримання складається протокол про адміністративне затримання виключно державно мовою. У випадку, якщо особа, стосовно якої складається протокол про адміністративне правопорушення, не володіє українською мовою, протокол про адміністративне правопорушення складається за участю перекладача¹⁰⁸. Правом особи, яку затримано за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, є право користуватися рідною мовою, отримувати копії процесуальних документів рідною чи іншою мовою,

¹⁰⁶ Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції. Наказ МВС від 06.11.2015 № 1376. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1496-15#Text>.

¹⁰⁷ Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Закон України від 08 вересня 2005 року № 2866-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>.

¹⁰⁸ Там само.

якою особа володіє, а за потреби користуватися послугами перекладача за рахунок держави¹⁰⁹.

Тобто, із метою забезпечення принципу недискримінації за мовною ознакою та забезпечення інформування особи зі змістом протоколу про адміністративне затримання необхідно залучати перекладача.

Додержання принципу недискримінації за ознаками інвалідності та стану здоров'я.

Відповідно до вище проаналізованих актів міжнародного права, а також відповідно до ст. 2 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» в Україні забороняється дискримінація за ознакою інвалідності¹¹⁰. Це положення поширюється на всі сфери, зокрема і на діяльність поліцейських.

Особа з інвалідністю – це повнолітня особа зі стійким обмеженням життєдіяльності, якій у порядку, визначеному законодавством, встановлено інвалідність¹¹¹.

Інвалідність – це міра втрати здоров'я у зв'язку із захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами, що під час взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження життєдіяльності особи, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити їй соціальний захист¹¹².

Відповідно до чинного законодавства інвалідність поділяється на три групи, при чому особам із найбільш серйозними порушеннями здоров'я встановлюється перша група.

Потрібно зазначити, що норми чинного законодавства не містять прямої заборони щодо адміністративного затримання осіб із інвалідністю та порядку поводження з ним. Поряд з цим, ст. 43 Закону України «Про Національну поліцію» забороняє застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї до осіб з *явними* ознаками обмежених можливостей, крім випадків учинення ними:

- збройного нападу;
- групового нападу;

¹⁰⁹ Про затвердження Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України. Наказ МВС від 23.05.2017 № 440. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-17#Text>

¹¹⁰ Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні. Закон України від 21 березня 1991 року № 875-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>

¹¹¹ Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні. Закон України від 6 жовтня 2005 року № 2961-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>

¹¹² Там само

– збройного опору поліцейському, що загрожує життю і здоров'ю інших осіб або поліцейських, якщо відбити такий напад або опір іншими способами і засобами неможливо.

Тобто, у разі участі особи з інвалідністю (наприклад за ознакою сліпоты на одне вухо; відсутності першого та другого пальців на руці; відсутності однієї нирки) у груповому нападі, цілком правомірним буде його затримання.

Варто наголосити, що у вітчизняному правовому полі поняття «дискримінація осіб із інвалідністю» не визначено. Не окресленим є і юридичні рамки адміністративного затримання осіб з інвалідністю чітко та конкретно не визначено. Така правова колізія створює неоднозначну поведінку з боку поліцейських при поводженні з особами з інвалідністю, що наразі може призводити до порушень прав осіб з інвалідністю.

Додержання принципу недискримінації за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності.

Досить часто особи зазнають порушень своїх прав, зокрема дискримінації на підставі гендерної ідентичності або сексуальної орієнтації.

Однак, законодавчого закріплення поняття гендерної ідентичності та сексуальної орієнтації немає. Навіть перелік ознак, за яким особа може бути піддана дискримінації також не конкретизує ці ознаки. Цілком ймовірно можемо припустити, що ці ознаки охоплюються словами «іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними»

Гендерна ідентичність – це психологічна стать людини, тобто те, до якої статі вона сама себе відносить. Це стосується глибокого усвідомлення внутрішнього і індивідуального досвіду людини кожної статі і включає в себе особисті почуття тіла і інші вираження, наприклад, одяг, мову і манери.

Сексуальна орієнтація – це сексуальний потяг до людей тієї чи іншої статі. Практично кожна людина має сексуальний потяг, окрім асексуалів, які сексуального потягу не відчують.

Під час виконання повноважень, у тому числі під час адміністративного затримання, поліцейський не повинен допускати дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності.

Додержання принципу недискримінації за ознаками національного та етнічного походження

Дискримінація за ознаками національного та етнічного походження не допускається. Зокрема, за однакових обставин вчинення адміністративного правопорушення, не може бути піддана

адміністративному затриманню особа, наприклад, ромської національності, а іншої національності – ні. Саме представники ромської національності можуть піддаватися найбільшому тиску та переслідуванню з боку поліції.

Поліцейські зобов'язані дотримуватися антидискримінаційного принципу у роботі з представниками різних національних та етнічних груп. У випадку порушення вимог законодавства про запобігання та протидію дискримінації, винні особи можуть бути притягнуті до цивільної, адміністративної, кримінальної відповідальності.

Таким чином, під час адміністративного затримання поліцейським, повинні бути дотримані всі законодавчі вимоги та забезпечені рівні права та можливості осіб, яких затримують.

Дискримінація в діяльності поліцейського є неприпустимою та є порушенням чинного антидискримінаційного законодавства. Не допустими є нерівне поводження за будь-якими ознаками, такими як раса, колір шкіри, політичні, релігійні чи інші переконання, стать, вік, інвалідність, етнічне, соціальне походження, громадянство, сімейний, майновий стан, місце проживання, мова тощо.

Розділ 6

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ДИТИНИ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАТРИМАННЯ

Захист прав дитини є пріоритетом і національному на міжнародному законодавстві зокрема під час реалізації повноважень державними органами влади, уповноваженими застосовувати заходи примусу. Під час провадження у справах про адміністративні правопорушення дотримання прав дитини так само важливо, як для інших сфер суспільного життя.

Із урахуванням змісту поняття дитина в розумінні Сімейного кодексу України¹¹³, а також тлумачення КУпАП поняття суб'єкта адміністративного правопорушення¹¹⁴ можемо говорити, що особу віком до 16 років поліцейські не мають права затримувати, навіть у разі вчинення такою особою адміністративного правопорушення. До таких осіб можуть бути застосовані заходи поліцейського піклування¹¹⁵ та передавання таких осіб батькам або особам, що їх замінюють.

До неповнолітніх осіб, які вчинили адміністративне правопорушення віком з 16 до 18 років, поліцейські мають право застосувати такий захід забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, як адміністративне затримання, якщо існують передбачені законом підстави для його застосування. Тобто підстави для застосування адміністративного затримання до неповнолітніх осіб (з 16 до 18 років) є загальними і передбачені ст. 262 КУпАП¹¹⁶.

Також варто відзначити, що законодавець не передбачає окремих строків адміністративного затримання для неповнолітніх осіб. Строки адміністративного затримання для неповнолітніх осіб є загальними і передбачені ст. 263 КУпАП¹¹⁷.

У контексті вищезазначеного можемо говорити про загальні підстави та строки адміністративного затримання неповнолітніх віком з 16 до 18 років. Поряд із цим маємо наголосити на загальних правах і свободах людини, якими

¹¹³ Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

¹¹⁴ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text>.

¹¹⁵ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

¹¹⁶ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text>.

¹¹⁷ Там само.

користуються неповнолітні, що вчинили адміністративне правопорушення, під час адміністративного затримання. Маємо на увазі право на свободу, особисту недоторканність, захист, медичну допомогу, охорону здоров'я та інші передбачені законодавством права для затриманих осіб у межах провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Однак акцентуємо на деяких особливостях, що передбачає вітчизняна та міжнародна правова доктрина щодо дотримання поліцейськими прав дитини під час адміністративного затримання.

По-перше, не підлягають затриманню за вчинення адміністративного правопорушення діти віком до 16 років, адже вони не є суб'єктами таких правопорушень. У такому випадку до адміністративної відповідальності притягаються батьки такої особи або особи, що їх замінюють відповідно до частини третьої статті 184 КУпАП¹¹⁸. У такому випадку до дитини поліцейські мають право застосувати поліцейське піклування – превентивний поліцейський захід.

По-друге, про затримання неповнолітнього поліцейські мають обов'язково повідомити його батьків або осіб, які їх замінюють. У протоколі про адміністративне затримання зазначаються час, дата повідомлення, кого повідомлено і в який спосіб¹¹⁹.

По-третє, затримані неповнолітні за вчинення адміністративного правопорушення мають право на окреме утримання їх в кімнаті для затриманих та доставлених осіб від дорослих осіб¹²⁰.

По-четверте, про адміністративне затримання неповнолітнього та доставлення його до територіального підрозділу Національної поліції повідомляються працівники підрозділу ювенальної превенції та передаються їм для подальшого розгляду обставин правопорушення¹²¹.

По-п'яте, під час адміністративного затримання поліцейські мають право застосувати поліцейські заходи примусу залежно від обставин події, що трапилася. Потрібно пам'ятати, що Законом України «Про Національну поліцію» заборонено застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї до малолітніх осіб, окрім випадків учинення ними збройного чи групового нападу, учинення збройного опору поліцейському, що загрожує життю і здоров'ю інших осіб або поліцейських, якщо відбити такий

¹¹⁸ Там само.

¹¹⁹ Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції: Наказ МВС України від 06.11.2015 № 1376. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1496-15#Text>.

¹²⁰ Про затвердження Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України: Наказ МВС України від 23.05.2017 № 440. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-17#Text>.

¹²¹ Там само.

напад або опір іншими способами і засобами неможливо¹²². Однак малолітніх осіб поліцейські і не мають права затримувати в межах провадження у справах про адміністративні правопорушення, тому лише акцентуємо на принципах законності, необхідності, пропорційності та ефективності застосовуваних поліцейськими поліцейських заходів¹²³.

Підсумовуючи все вищевикладене, потрібно вкотре підкреслити важливість захисту на державному рівні прав дитини під час адміністративного затримання, а також необхідність створення розгалуженої системи ювенальної юстиції, що має включати спеціалістів тих державних органів, які гарантують права дітей на державному рівні. Із наведеного можна зробити висновок щодо частково створеної системи ювенальної юстиції в образі ювенальної превенції. Однак у безкоштовній правовій допомозі, адвокатурі, прокуратурі, судах має бути також, на наш погляд, виокремлена спеціалізація фахівців, що опікуються справами дітей.

¹²² Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

¹²³ Там само.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безоплатна правнича допомога. URL : <https://legalaid.gov.ua>.
2. Бобрішова Л.В. Адміністративно-правове регулювання медичного забезпечення поліцейських в Україні: монографія / Л.В. Бобрішова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2023. 208 с.
3. Герман К.Ю. Розвиток Ідеї свободи у філософських та правових дослідженнях. *Право та інновації*. 2015. № 3 (11). С. 118.
4. Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на підставі релігії чи переконань. Генеральною Асамблеєю ООН. Українське релігієзнавство. 1996. № 3. С. 65-69. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukr_1996_3_15.
5. Донченко О. П. Свобода як категорія права: автореф. дис... канд. юрид. наук за спец. 12.00.12 – філософія права. Одеса, 2010.
6. Європейська соціальна хартія. 3 травня 1996. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text
7. Загальна декларація прав людини. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
8. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення 15.05.2023).
9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950: Міжнародний документ; Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 15.05.2023).
10. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text
11. Конвенція про права осіб з інвалідністю 13.12.2006. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
12. Конституція України. Науково-практичний коментар [текст] Станом на 20 травня Н 34 2018 р. / [Я.О.Берназюк, А.Г.Бірюкова, Ю.О.Буглак та ін.]; за заг. ред. Чижмарь К.І. та Лавриновича О.В. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2018.
13. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 15.05.2023).
14. Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри./ Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич. - К.: Ваіте, 2021.
15. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 19.05.2023).
16. Лісніча Т. В. Захист особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи (право на життя, здоров'я, свободу та

особисту недоторканність): автореф. дис... канд. юрид. наук за спец. 12.00.03 – цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Харків, 2007.

17. Логвиненко Б.О. Організаційно-правові недоліки забезпечення поліцією заходів карантину (на прикладі запобігання поширенню COVID-19). Організаційно-правове забезпечення підрозділів превентивної діяльності Національної поліції: матеріали регіонального круглого столу (м. Дніпро, 19 червня 2020 року). Дніпро: ДДУВС, 2020. С. 14-18.

18. Логвиненко Б.О. Проблеми нормативно-правового забезпечення протидії COVID-19 органами Національної поліції. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2020. № 2 С. 48-52.

19. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text

20. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

21. Мінімальні стандарти належного поведіння з дітьми в місцях несвободи / Кол. авторів. Харків: ХІСД, 2013. 88 с. URL: <https://khisr.kharkov.ua/minimal-ni-standarty-nalezho-povodzhennia-z-dit-my-v-mistsiakh-nesvobody/> (дата звернення 15.05.2023).

22. Міністерство юстиції України. Рішення щодо України, винесені Європейським судом з прав людини. Стаття 3 «Заборона катування» URL: <https://minjust.gov.ua/m/stattya-3-zaborona-katuvannya> (дата звернення 15.05.2023)

23. Методичні рекомендації щодо проведення моніторингового візиту Національного превентивного механізму до відділу поліції. Київ, 2019. 111 с. URL : https://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2020/02/HR_MethodB5_7_blocOBL.pdf.

24. Національний моніторинг незаконного насильства в поліції в 2020 році. Харківський інститут соціальних досліджень (ХІСД). Харків, 2020. 64 с.

25. Олійник В.С. Конституційне право людини на особисту недоторканність і його забезпечення органами внутрішніх справ України: автореф. дис... канд. юрид. наук за спец. 12.00.02 – конституційне право. Київ, 2006.

26. Основи законодавства України про охорону здоров'я / Борис Логвиненко. Київ: ВД «Дакор», 2021. 272 с.

27. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення 15.05.2023).

28. Офіційний Сайт Офісу Генерального прокурора <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/pro-robotu-organiv-prokuraturi-2>

29. Пам'ятка про права затриманого за вчинення адміністративного правопорушення. URL : https://ulaf.org.ua/wp-content/uploads/2020/01/Zatrimanomu_administrativni-3.pdf.

30. Посібник для активістів: Моніторинг, захист прав і адвокація в

інтересах ЛГБТ спільноти в Україні. Версія посібника від 27.08.2015 р. 43 с. URL: <http://gay.org.ua/monitoring-doc/manual.pdf> (дата звернення 15.05.2023).

31. Превентивна діяльність Національної поліції в умовах загострення санітарно-епідемічної ситуації: наук.-практ. рек. / А.Є. Фоменко, Л.Р. Наливайко, К.В. Бахчев, О.В. Бочковий та ін. Дніпро: ДДУВС. 2020. 116 с.

32. Про внесення змін до законів України "Про Національну поліцію" та "Про Дисциплінарний статут Національної поліції України" з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2123-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#n25> (дата звернення 15.05.2023).

33. Про екстрену медичну допомогу: Закон України від 05.07.2012 № 5081-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17>. (дата звернення 15.05.2023).

34. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Закон України від 8 вересня 2005 року № 2866-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>

35. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 № 211. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF#Text>. (дата звернення 15.05.2023).

36. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні. Закон України від 6 вересня 2012 року № 5207-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>

37. Про затвердження Змін до структури територіальних органів поліції: наказ Голови Національної поліції України від 26.05.2021 № 441.

38. Про затвердження Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України: Наказ МВС України від 23.05.2017 № 440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-17#Text>

39. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України: наказ МВС України від 27.04.2020 № 357. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#Text> (дата звернення 15.05.2023).

40. Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції: наказ МВС України від 06.11.2015 № 1376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1496-15#Text> (дата звернення 15.05.2023).

41. Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Custody Records» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» : наказ МВС України від 24.05.2022 № 311. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0629-22#Text>.

42. Про затвердження Положення про кімнати для проведення слідчих

дій та інших заходів в органах та підрозділах внутрішніх справ України: наказ МВС України від 18.12.2003 № 1561.

43. Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України: наказ МВС України від 26.01.2016 № 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0260-16#Text> (дата звернення 15.05.2023).

44. Про затвердження Порядку взаємодії закладів охорони здоров'я, органів внутрішніх справ, слідчих ізоляторів і виправних центрів щодо забезпечення безперервності лікування препаратами замісної підтримувальної терапії: наказ МОЗ України, МВС України, Мін'юст України від 22.10.2012 № 821/937/1549/5/156. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1868-12#Text> (дата звернення 15.05.2023).

45. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку в ізоляторах тимчасового тримання органів внутрішніх справ України: наказ МВС України від 02.12.2008 № 638. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0137-09#Text> (дата звернення 15.05.2023).

46. Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text> (дата звернення: 19.04.2023).

47. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 19.04.2023).

48. ¹ Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні. Закон України від 21 березня 1991 року № 875-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>

49. Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30.06.1993 № 3352-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text> (дата звернення 15.05.2023).

50. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні. Закон України від 6 жовтня 2005 року № 2961-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>

51. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11 грудня 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15#Text> (дата звернення: 22.05.2023).

52. Про систему громадського здоров'я: Закон України від 06.09.2022 № 2573-IX (введення в дію – 01.10.2023) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-IX#Text> (дата звернення 15.05.2023).

53. Процесуальні гарантії підозрюваних осіб. Міжнародний фонд «Відродження». Дослідження від 18.12.2014. URL: https://www.irf.ua/doslidzhennya_protseualni_garantii_pidozryuvanikh_osib/ (дата звернення 15.05.2023).

54. Рамкова конвенція про захист прав національних меншин. 01.02.1995. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text

55. Рішення Конституційного Суду України (другий сенат) у справі № 3-

39/2021(86/21) за конституційною скаргою Абрамовича Олексія Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 2 частини другої статті 40 Житлового кодексу України (щодо дискримінації у реалізації права на житло) від 22 червня 2022 року № 5-р(П)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-22#Text> (дата звернення: 22.05.2023).

56. Самбор М.А. Домашній арешт та дотримання прав людини: проблеми правозастосування та захисту. Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності : тези IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 26 лютого 2021 року). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2021. С. 234-238.

57. Самбор М.А. Недотримання процесуальної форми адміністративно-деліктного провадження та порушення гарантій прав і свобод людини: шляхи усунення порушень та прогалин законодавства. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка*. 2022. № 4 (100). С. 186-206.

58. Сенюта І.Я. Право людини на медичну допомогу: деякі теоретико-практичні аспекти. Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення). Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (17-18.04.2008, м. Львів). С. 277-283.

59. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

60. Смілик А.С. Гносеологічний вимір свободи та відповідальності як категорій права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право*. 2016. Випуск 37. Том 3. С. 138-139.

61. Стояцька Г.М. Запровадження та функціонування «Custody Records» в Україні: філософський аналіз правового потенціалу. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. 2022. № 1. С. 102-108.

62. Уварова Н.В. До проблеми удосконалення прав представників сексуальних меншин та трансгендерних особистостей як учасників кримінального провадження. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Спеціальний випуск № 3 (94) С. 238-242.

63. Уварова Н.В. Забезпечення прав трансгендерних особистостей у кримінальному провадженні. Захист прав людини і основоположних свобод як життєво важлива основа всеохоплюючої безпеки в Європі: матеріали Всеукр. наук.- практ. конф., присвяченої 25-річчю Гельсінського документа 1992 року «Виклик часу перемін» (м. Дніпро, 7 грудня 2017 р.). Дніпро: ДДУВС, 2017. С. 151-154.

64. Ухвала Прилуцького міськрайонного суду від 12.01.2021 у справі № 742/54/21. URL <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94092708> (дата звернення: 25.05.2023)

65. Ухвала Прилуцького міськрайонного суду від 19.07.2017 у справі

№ 742/1876/17. URL <https://reyestr.court.gov.ua/Review/68389325> (дата звернення: 25.05.2023)

66. Ухвала Прилуцького міськрайонного суду від 21.11.2017 у справі № 742/3643/17. URL <https://reyestr.court.gov.ua/Review/70366517> (дата звернення: 25.05.2023).

67. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 19.05.2023)

68. Цивільне право України: Підручник: У 2 т/ [В.І.Борисова (кер. авт.кол.), Л.М.Баранова, І.В.Жилінкова та ін.]; за заг. ред. В.І.Борисової, І.В.Спасибо-Фатеевої, В.Л.Яроцького. К.: Юрінком Інтер, 2007. Т. 1.

69. Цивільне право України: підручник [Текст] : в 2 т. Т. 1 / [С.П.Рабінович, Г.Б.Яновицька, В.О.Кучер та ін.]; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О.Кучера. Львів: «Новий Світ-2000», 2014.

70. Custody Records: система фіксації всіх дій щодо затриманої особи – стан нормативного регулювання. URL : <https://rpr.org.ua/news/custody-records-systema-fiksatsii-vsikh-diy-shchodo-zatrymanoї-osoby-stan-normatyvnoho-rehuliuвання/>

71. Kodeks postępowania karnego. Ustawa z dnia 06.06.1997. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970890555> (дата звернення 15.05.2023).

72. Law on Administrative Liability № 225, 14.11.2018. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/303007-law-on-administrative-liability> (дата звернення 15.05.2023).

73. Наказателно-процесуален Кодекс. Република Българиa. 28.10.2005 URL: <https://justice.government.bg/home/normdoc/2135512224> (дата звернення 15.05.2023).

74. Tłumaczenia wzorów pouczeń w postępowaniu karnym, stanowiących załączniki do rozporządzeń Ministra Sprawiedliwości URL: <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/tlumaczenia-wzorow-pouczen> (дата звернення 15.05.2023).

Наукове видання

**Бочковий Олексій Васильович
Дрок Ірина Сергіївна
Логвиненко Борис Олексійович
Руфанова Вікторія Миколаївна
Самбор Микола Анатолійович
Уварова Наталія Володимирівна**

**ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ
АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАТРИМАННЯ ПІДРОЗДІЛАМИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ**

Науково-практичні рекомендації

Редактори, оригінал-макет –
*Є. В. Коваленко-Марченкова,
А. В. Самотуга, С. В. Лобань*

Редактор *Н. В. Леонова*

Підп. до друку 14.12.2022. Формат 60x84/16. Друк – цифровий. Гарнітура – Times.
Ум.-друк. арк. 5,81. Обл.-вид. арк. 6,25. Тираж – 45 прим. Зам. № 09/23-мр

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, rvv_vonr@dduvs.in.ua
Свідоцтво про внесення до державного реєстру ДК № 6054 від 28.02.2018